

translationē opus. Porro ad aliam rationem qua probas
ui nouam translationē biblię fieri sane non posse recur
rendo ad linguas peregrinas, nihil hic respondet Eras
mus, sed quēdā garrir sparsim aliis in locis pronūciās
licere etiā nunc confugere ad codices peregrinos. Hoc
si verū est cur rationē meā nō diligit? Ea em̄ funditus is
probat Erasimicā garrulitatem, & nihilominus ea q̄ in
bi dixi roborare certū est, vt aduersarius ipse confutes
tur vberius. Enimvero cassum immo stolidum est pro
translationē decēter faciēda ad eos libros cōfugere velle
qui deprauatiores icertioresq̄ sunt q̄ latini, aut certe de
prauati sunt & icerti. Atq̄ greci codices (qui nūc extāt)
huius sunt gnis, igit̄ adeos nūc recurrere velle pro re
hmōi, prorsus inane est. Q̄ em̄ ea volumina sunt icerta
atq̄ corrupta, patet ex eo q̄ mirū i modū inter se variāt
quēadmodū p̄fiteretur oēs qui grece sciūt. Sed & aduers
sarius ipse hoc non inficiatur. Deniq̄ ex collatiōe eorū
mutua apte cōstat maiorē in eis esse varietatē q̄ in lati
nis codicibus, igit̄ ineptū est nūc facere velle translatio
nē latinā ad ipsos codices grecos respōdēre negabit for
te cōsequit̄ aduersarius & dicit licere ex mēdosiss̄ seu de
prauatis libris q̄dā restituere q̄ errata nō incidāt semp̄
in eundē locū. Hęc r̄sio nullius est momēti, q̄d ex mul
tis cōfici pōt. Imprimis nō est fidēdū grecanicis libris
etiā quo ad illa loca quib⁹ cōsensuūt, igit̄ decēs fidelis ac
certa translatio ex eis effici nō pōt. Hęc cōsequētia notior
est q̄ q̄ p̄bari debeat. pbemus igit̄ assumptū & duos cer
te locos afferam⁹ qb⁹ greci codices qui nūc extāt cōsen
tiūt, & tñ eis fidēdū nō est. Etenim in grecis codicib⁹ ma
gno cōsensu habet luce sc̄o gl̄ia i. excelsis deo & i ter
ra pax hoibus bona volūtas, & tñ eis vt deprauatis in
hoc credēdū nō est: q̄n̄ quidē oēs antiqui codices greci
secus habebāt scilicet Et i terra pax hoibus bonae volū
tatis quēadmodū recte legitur in oib⁹ latinis codicib⁹.

Quod enim hoc modo haberent vetusti codices greci
ex eo liquet quod nullus veterum authorum siue gre
cus siue latinus vnquam aliter legit. Omnes enim libri
latini in hoc consentiunt, itidem omnes authores hunc
locum citantes eodem modo citant quo in biblia com
muni habetur. Similiter omnes qui grecos authores in
terpretati sunt, eodem modo trāstulerunt. Nullus deni
que afferri potest qui secus dixerit vnq̄. At hoc tāto
consensu factum non fuisset, nisi omnes codices vetus
ti sic habuissent. Si enim varia fuisset lectio, profecto
aliquis vel locum ipsum secus citasset, vel certe adnota
tionem fecisset vane lectionis. At cum neutrum sit esse
ctum, prorsus cogit fateri omnes veteres libros aliter
habuisse quam recentes, igitur non est codicibus gre
cis qui nunc extant, acquiescendum etiam in locis illis
quibus mutuo consentiunt. Quod etiam alio ex lo
co rursus ostendi potest Omnia grecorum volumina
que nunc extant in fine orationis dominicę hanc ha
bent coronidem adiectam, quoniam tuum est regnum
& potentia & gloria in secula Amen. Et tamen in aliis
quibus grecorum codicibus adiecta nō reperitur, nec
a quoq̄ exponitur antiquo preterquā a Chrysostomo
in homiliis qui eam in suo codice quē sequebatur puta
tur reperisse & a quodā greco creditur adiecta vt for
tassis ecclesiam infamaret latinam, quod magna ex par
te orationis dominicę careret. Si enim fuisset huiusmo
di additio i vetustis codicibus grecis ita passim vt nūc
est in recentibus, cur biblię latine interpres non trāstu
lisset? Cur Hieronymus tacuisset? Cur ab aliquo latine
citata nō fuisset? Sane hoc cōfiteri p̄fiteri cogit coro
nide ipsa i grecis biblię exēplaribus olim nō fuisse, dis
sentiūt igitur greci codices q̄ nūc extāt a vetustis, & ita
dissentiat ab eis vt tamen mutuo in vicio superfluitatis
consentiant, yiciosi enim sunt in hac parte vt pote qui

diffidentia vetustis, & aliquid quoque magno consensu habeat quod ecclesia latina nunquam agnouit nunquid omnes codices latinos ut mancos & inutiles immo & totam ecclesiam in hoc inculcābimus, ut codices graecos qui nunc extant, probemus. Minime sane, qui enim hoc attentaret, prorsus erraret, desperet, & deliraret. Itaque non est fidendum grecis codicibus qui nunc extant etiam in locis illis in quibus mutuo consentiunt. Et si non est eis acquiescendum, quomodo igitur ad eos confugiendum est pro latinis emendandis? dicit forsitan aduersarius alios esse locos quibus fidendum est, quando codices mutuo consentiunt, det igitur nobis rationem cur potius his quam illis sit acquiescendum: det inquam regulam certam qua citra dubitationem omnem doceat quando fidendum & quando diffidendum est eis in locis in quibus mutuo conspirant: Dicat garriat, effutiat quicquid voluerit, nunquam poterit efficere quin libri ipsi qui nunc extant, sint nobis suspecti atque incerti, proptereaque nunquam eis potius credemus quam latinis. Iam vero si non possit emendatio sine restitutio effici quae saltem certa sit & ab omni suspitione immunis, ex illis grecorum codicum locis qui si mul conspirant, qua ratione licebit ex locis mutuo diffidentibus? Deinde cum graeci variant codices, percontor cui potius in tali discrepantia credendum sit: det aduersarius regulam certā, si dixerit id quod in pluribus inuenitur, vel etiam quod probabilius videtur deligendum esse: hoc non satis est. Nam fieri potest ut quod in pluribus codicibus reperitur viciosum sit. Et si verum est, non tamen ita prorsus certum est ut in contextu res ferri mereatur, certe versio quae ad libros ita variantes fieret, non illam haberet certitudinem quae ad hoc exigitur ut probabili legi digna sit. Porro id quod certum non est sed probabilius duntaxat apparet, non po-

test ex se apparere certitudinem fidei, sed duntaxat opinionem vel certitudinem moralem. At in contextum referri non debet quod duntaxat probabile est, & certitudinem fidei non generat. Quandoquidem in textu scripturae diuinae nihil ponendum est nihilque miscendum, de quo vel opinio vel dubietas vel certitudo duntaxat moralis habeatur. Addo quod ea quae non prorsus certa sunt sed probabilia solum videntur, debent in commentariis siue annotationibus poni, non autem in contextum referri. Alioquin versio quae fieret, nec autentica, nec certa foret ut par est, sed dubia, incerta, ac suspecta. Et quid prodesset talem habere vel legere, praesertim cum habeatur alia quae prius autentica est. Nihil plane. Siquidem in locis illis quibus ipsa recens dissentiret a translatione communis, nullus sane mentis ei crederet, nullus inquam amplexaretur versionem dubiam, & incertā dimissa ea quae autentica est, immo plane stolidus censendus esset qui vllā ei fidē tribueret. Denique si liceat ex locis variatibus quicquid restituere, qua ratione vni interpreti licebit aliquid ex illis lectionibus deligere, eadē licebit & alteri lectionē aliam seligere, & in contextum referre phas erit: vel detur ratio qua vni magis quam alteri eque docto liceat hoc facere, praesertim quando in codicibus magna occurrit varietas ut assolet. Si dixerit aduersarius omnibus doctis licere, quis non videat grande malum consequuturum ex varietate translationum quae mox fierent, si huiusmodi premitteretur licentia? At dicit aduersarius si quum hinc oriretur incommodi non desunt remedia, haec euasio penitus friuola est. Imprimis stultum est scire bibere venenum esto prius antidotum paratum sit. deinde res iam ipsa docet scandala detrimentaque publica vix vnquam extirpari posse. Itaque si ob licentiam huiusmodi turbaretur ecclesiae tranquillitas (ut reuera turbaretur

nūq̃ posset postea instaurari. Et qd opus est dimittere
certa pro incertis? At certum est licentiā hāc esse pluris
ma mala pariturā, incertū vero an remediū posset suffi
ciēs adhiberi. Sed dicit aliq̃ Hieronymus transtulit vel
emēdauit nouū testamētū ex grecis codicibus q̃ nō om
nino cōsentiebāt. At pbādū esset codices vetustos quos
habuit Hieronymus inter se discrepasse. Et nichilomi
nus si demus nō spē eos cōsentīle dicemus Hieronymū
diuino afflatu directū elegisse & i cōtextū retulisse qđ
verū erat. Fatemur itaq̃ vbi est tāta codicū varietas nō
solū quoad verba sed etiā quantū ad sensum, neminem
posse verū, vbiq̃ sensum eligere & fidelē certāq̃ ver
sionē efficere nisi peculiariter a spīritu dirigatur. Ex
quo cōficitur nullā posse hoc tēpore fieri t̃allationem
ad codices grecos q̃ nūc extāt, quē sit alicuius certitudi
nis, authoritatis, vel cōmoditatis, quin sine afflatu spūs
talīs effici nō pōt vt diximus. At iterū nō est afflatus hu
iūsmodi expectādus, cū iā eodē afflatu facta sit ea quē
habetur in vsu. Deniq̃ nullo iusto fine, nullo motiūo,
nullaq̃ cā pōt quisq̃ nouā moliri t̃allationē, cū latina sit
certa atq̃ auctōrica, & ediuersos codices grecanici incerti
ac mire discrepātes sint. Nō enim sane fieri pōt ob hā
refes confutandas, quoniā eā deriderent heretici qui tā
lē insolentiā pro testimonio afferēt. Nec etiā ad erudiē
dum popellū, quandoquidē stolidus esset qui dubiā, in
certā, suspectāq̃ editionem produceret ad suorū dictō
rū cōfirmationē. Rideretur enim ab omnibus, & scāda
lū quoq̃ ac schisma protinus excitaretur. Nec etiā sa
ne potest effici ad intelligentiā sacrę scripturę, quin po
tius turbaret lectorem quam iuuaret, dum eam videret
multis in locis a communi dissidētem, deinde si ea quę
obscura sunt in cōmuni biblia manifestius cōplectens
tur, iā esset inepta, & diuini spīritus intentioni aduersa
qui vult ea quę sacris i litteris sunt obscura sic pmanere

propter causas quas superius diximus. Porro talis elu
cidatio longe cōmodius fieret in commentariis, cur
igitur ad hunc finem recens fieret editio? Sed & per ex
planationes probatorum doctorum multo certius ac
melius habetur intelligentiā ipsius diuine scripturę q̃
haberetur per illam versionem quę dubia esset ac sus
pecta, & propterea quę haberetur per eam elucidatio
nullius esset commoditatis, quia nullius authoritatis.
Non igitur pro intelligentiā scripturę fieri sane potest
Non potest etiā noua fieri translatio ad fidei scriptu
rę quę diuine propagationem maiorem, quod aptius
hoc fieri possit per bibliam communem, vt pote quę
passim magis intelligi possit, quę inquam longius la
tiusque publicata est quam posset centum annis recēs
translatio, immo si noua hęc temeritas diutius grassā
ri permitteretur, nō fieret fidei propagatio maior, sed
rixę, dissensiones, schismata, factionesq̃ vix extingui
biles magis excitāretur. Denique iudeis & infidelibus
ansam preberet deridendi catholicam religiōē. Pra
terea non potest recens versio fieri ad tollenda incon
moda sermonis quę in biblia communi reperiri dicun
tur, quoniam optima ratione ibi posita sunt vt dixi
mus, quare tollenda non sunt, immo longe plus office
ret eorum sublatio quam prodesset, insuper effici nō
potest vt scriptura diuina reducatur ad mundiciem si
ue puritatem latini sermonis, quoniā talis puritas vel
potius pompa secularis ornatus non est sacris literis
adhibenda vt affatim probauimus et autoritatibus &
rationibus capite decimo octauo libri nostri de trans
latione biblie, quibus nihil responderi aduersarius pre
terquam authoritati Pauli quam citauit. Ait enim pau
lum cum dicit primę ad corinth. secundo, sermo meus
& predicatio mea non in persuasibilibus humane sa
pientię verbis, agere nō de munditię sermonis, sed de

pompa philosophicarum rationum O pulchra scilicet expositio. Nunquid officium est philosophorum per suasibilibus verbis uti? Minime quidem nulla enim pars philosophiæ hoc docet. rationalis enim (quam dialecticam vocant) docet diffinire, diuidere, argumentari, & verum a falso discernere. Moralis vero de virtutibus moralibus & vitiis oppositis agit. Naturalis autem de rebus naturalibus & principiis siue causis earum que proprietatibus tractat. uti ergo persuasibilibus verbis ad oratorem pertinet cuius officium est suadere. Non enim eius est semper persuadere, at debet semper obseruare que conducunt ad persuadendum, nihilque omittere eorum que ad hoc exiguntur. Intelligit ergo Paulus se non fuisse vsum verbis cultis et ad persuadendum oratorio more compositis quanquam si intelligatur de pompa rationum nihil nobis obest nam rhetores vtuntur huiusmodi rationibus. Siquidem ad artem illam proprie pertinent due species argumentationis que sunt Exemplum & Enthimema ut fiunt ad persuadendum, licet ut fiunt ad distinguendum, verum a falso ad dialecticam pertineant. Verum alijs modis luculentius probauimus in diuinis scripturis non esse admittendam humani sermonis elegantiam, nec propterea bibliam esse restituendam ad latini sermonis puritatem, sed omnes scripturæ stylo contentos esse debere. Et nihilominus adhuc probari potest bibliam non esse restituendam ad proprietatem & regulas sermonis latini, qua enim ratione hoc dicitur eadem vel potiori dicetur eam esse restituendam ad proprietatem sermonis logicalis, quandoquidem si restitutione indigeret, magis esset restituenda ad eas regulas que & vere loqui & verum a falso discernere docent quam ad eas que latine & congruum ab incongruo cultu magis ab inculto, cum ipsa sit, veritatis regula, & ea magis curet que ad veritatem pertinent.

Sed quis dixit vnuquam eam esse ad regulas dyalecticas castigandam? Si ergo philosophi non audent eam que disciplinarum est magistra suis regulis subiicere, quod audebunt grammatice (qui omnibus sunt inferiores) eam suis facere perceptu culis obnoxia? Quo pacto presument rhetores eam ad sua precepta emendare quam diuinus spiritus ab eis liberam esse voluit? Denique si emendatione opus esset quantum ad proprietatem linguæ latine pertinet, quid opus est ad grecanicam linguam cōfugere? Nūquid lingua græca docet quenā sint vicia latini sermonis? Nūquid docet quo pacto restituenda sint ad proprietatem latinitatis? Riculūp lane. cum adhuc satis sit lingua latina. Nulla igitur causa iusta impellere potest ad transferendam vel restituendam bibliam communem que in vna ecclesiæ est. Sed quid me ipsum fatigo in rationibus adferendis, cum aduersarius non respondeat iis quas in libro de translatione biblicæ copiose iam adduxi? Verum pro responsione vel fabulas refert, vel contumelias obicit, vel calumnias impingit dum ad aliud se transfert dissimulans se quidquam vidisse. Sed nunquid (oro) pulchrum est quod hic ait se dum adolefens, esset, meis scriptis respondisse in armarbaris, & post in varijs apologijs? Nūquid respondere potuit iis que necdum ex cogitatione erant? At nugamentis huiusmodi vanissimam implet apologiam, ut simplex lector si ubi persuadeat eum decenter respondisse. Ceterum ne quid maneat intactum, excerpente sunt quedam obiectiones quas sparsum varijs in locis suo more effudit aduersarius, quibus & nititur probare nouam translationem sane fieri posse. Imprimis quodam loco citat Hieronymum nonnullis in locis psalmi dicere melius haberi in hebreo quam in nostris codicibus. Cui obiectiō respondemus Hieronymum non loqui de præcipuo sensu quem auctor scripture diuine intendit, quid enim

precor illo melius effici potest quā quod a diuino spiri-
ritu est effectum. At is aliqua dicere voluit per septua-
ginta interpretes in psalmis & aliis quę in hebraico
non habebantur vt ait Augustinus, itaque Hiero-
nymus intelligendus est de stylo non de sensu præci-
puo, potuisset (fateor) nonnullis in locis melior inter-
pretatio effici se ad stylum seu verba ratio habita fuisse
se quo modo capit Hieronymus. At nō fuit opus hoc
fieri vbique, quoniā spiritus diuinus (qui locutus est
per ipsos septuaginta) nec hebraicis verbis, nec sensui
quoque quem verba pretendunt, subiectus erat. Sa-
ne igitur intelligendus est Hieronymus ne dicta eius
ceteris doctoribus præiudicium faciant, qui et ipsi
auctoritatem habent nec enim propter Hieronymi
verba male intellecta sunt eorum sententię gratis re-
fellende. Sed aliam tangamus Erasmicam obiectionē.
diuus Augustinus censet vetus testamentum ex he-
bręorum nouum ex gręcorum fontibus examinandū
quę sententia refertur in volumine decretorum inter
certas & indubitatas sententias. Scripserat hoc Augu-
stinus ante receptam Hieronymi translationem, certe
post receptam editum est decretorum volumen Re-
spondeo Augustini auctoritatem cū auctoritate qua-
dam Hieronymi quę idem sonat, iam satis a me dilata
fuisse in libro de translatione biblię, quare satis de-
mor cur aduersarius eam toties repetit. Dixi enim illam
intelligendam esse pro tempore Augustini quo nec
dum translatio Hieronymi prorsus autentica recepta
que erat, sed tanta erat latinarum translationum varie-
tas vt satis certum non esset cui potius foret adheren-
dum. Codices autem gręcanici non ita deprauati tunc
erant vt nunc sunt, quapropter ad eos vel emendatio
vel translatio effici tum poterat. Nunc autem minime.
Ineptum igitur est illam Augustini sententiā ad præ-

senstempus referre velle. Quod & alias ostendi potest,
qui enim contendit illa Augustini verba esse ad hoc tē-
pus referenda, opus est igitur vt dicant bibliam latinā
viciosam esse & restitutione indigere, dicat etiam codi-
ces gręcos nō esse ita corruptos quin ad eos biblię latine
errores decenter emendari possint, dicat insuper emen-
dationem ita certam autenticamque fieri posse vt pro
biblia secure publiceque legi queat. Hęc inq̃, dicat opor-
tet alioquin stulte dicit Augustini verba huic tempori
adaptari posse, quandoquidē Augustinus non consue-
luit recurrendum esse ad libros peregrinos si biblia lati-
na non sit viciata, hoc enim stupidum esset, vbi em̃ nul-
lum viciū est, nulla emendatione opus est. Non consue-
luit etiam esse recurrendum ad libros peregrinos præ-
sertim ita corruptos & incertos vt latinis incertiores sint,
hoc enim ineptum esset consilium, qm̃ ex incertis non
potest certum effici. Deniq̃ non suauis recurrendum esse
si non possit effici certa, fidelis, & autentica translatio. Alio
qui suasio illa non esset viro graui digna, quoniam bis-
blię translatio quę certa non est, nō meretur publice les-
gi, vt palam est. Sed obsecro si viueret Augustinus, nū
quid diceret bibliam latinam viciosam esse? Nūquid di-
ceret gręcos codices ita certos esse, vt ad eos translatio
posset decenter effici? Nunquid etiam diceret translatio-
nem quę fieret, fore certam autenticam & dignam pu-
blica lectione? Insanus est qui putat Augustinum hoc
dicturum si viueret. Nunquid igitur verb a eius ad hoc
tempus referri debent. Minime sane. Sed dicit aduersa-
rius, referuntur in decreto quod post receptam Hiero-
nymī translationem editum est. Fateor id quidem, sed
quę referuntur sunt relative & ad sensum auctoris refe-
renda, itaq̃ verba illa quę referuntur a Graciano, sunt
ad Augustini tempus referenda vt diximus, vel certe cō-
dictionaliter capienda, puta si continga codices latinos

ita viciari vt per alios latinos emendari nequeant, & reperiuntur codices hebraici & graeci quos sufficēter cōstet viciatos nō esse tūc ad eos debebūt examinari emendariq; latini at hęc cōditio nihil loci nūc habet. Deniq; si cōtendat Erasimus hęc Augustini verba nec hoc nec illo modo intelligenda esse, nihil tñ cōducūt nouis trāslationibus, qm̄ non loquitur Augustinus de translatione sed de examinatione latinorum codicū ad grāci sermōnis normā faciēda. Eat nunc Erasimus, & toties infulciat Augustini sententiā nihilei conducentem. Sed probat aliudē restitutionē ad grecos codices respōdētem saltē fieri posse. Nihil vetat (inquit) ex diuersis exemplaribus hebreorum & grecorū (quae tamen nō vsque quaq; careant mendis) restituere quēdā in nostris, quādo videmus & sutores ex pānis quos excidūt ex vestibus nō omni ex parte integris, consuere centonē integrum, & coquos ex ouis quē delegarunt ex numero in quo sunt nonnulla subputria, conficere bonam placentiam. Apta scilicet Erasmi similitudo & refarcinatore, quoq; digna. Nō pudet hęc nugamenta afferre. Det in primis regulam qua doceat nosq; certiores penitus redat quo pacto sine errore ex libris viciatis passimq; mutuo dissidentibus possint ea quae vera sunt seligi, vt solent sutores integra panni frustra & coqui bona oua deligere, doceat etiam rationibus sufficientibus latinos codices deprauatos esse. Satis enim ostendimus argumēta quae hactenus attulit, nullius esse momēti. Deniq; ex ridicula eius similitudine siue cōparatione nō sequitur nouā translationē fieri posse, quēdamodū nec potest sutor nouū centonē ex vetustis pitaciis siue frustis efficere, nec coquus ex ouis putridis sanam conficere placentiam. Ad dicūt, si liceat grēcam bibliā imprimere & latinis auribus ingerere, cur non licebit etiam eam transfundere in latinā linguā? Imprimis quo ad impressionē bi-

biae grēce puto nullum sapientem id probare, q; biblia ipsa sit viciata vt alij codices greci qui impressi non sunt propterea q; plus detrimenti quā ad iumētū ex ea prodire potest. Et quenam pcor cōmoditas hactenus inde puenit? Nihil certe aliud hinc euenisse video q; curiositatem & ansam quoq; errandi prēbitam leuibus hominibus fuisse qui in rebus curiosis & incertis p̄ciosum tēpus inaniter absumunt, & quae certa sunt & saluti conducere valent, serio nō attingunt. Deinde nō sequitur propterea nouā bibliae translationem sane fieri posse, cum multo plura sequantur incommoda ad nouā aditionem quā ad bibliae grēce impressionē, vt aperte liquet. Addo quod innumerabiles latini bibliam illam grēcā nūquā legent quia grēce nesciunt, at latinā p̄sertim culto sermone effectam plurimi lectitent, quod nō solum eis sed etiam authoritati tranquillitatie ecclesiae mirum in modum officeret. Non est igitur simile quod aduersarius simile esse putat. Denique quia biblia grēca trāslunderetur i latinā linguā cū iam pridem hoc effectū sit, & versio eius fidelis & autentica habeat. Sed insurgit iterū aduersarius & querit, Si fors ita visum fuerit patribus & synodo num fas sit futurum illi orbi trāslationem dare vel dilucidiorē vel emendatiorem vel latiniorem? Potest lateor hoc videri nonnullis qui plus oblectantur poeticis figmentis & stoliculis rhetoricis q; diuinis literis quas tamen debent nosse & parati quoq; esse ad reddendam omni p̄scenti rationem. At hoc videri nunquam poterit generali synodo legitime congregatē, quandoquidem ita dirigatur a spiritu diuino vt in rebus huiusmodi nullatenus hallucinari, nec quicquam immutare queat quod spiritus ille non suggesserit. Si enim in rebus huiusmodi laberetur non esset legitima probataque synodus estimanda. Et hanc cautionem ita recipere debent fideles ecclesiae p̄sules

ut qui eam non admittant, veri catholici non putentur. Solus ergo dei est in re huiusmodi mutationem facere quod quidem absolute potest. At secundum ordinatam potentiam facturus non putatur. Sed aitaliquis si vicia deprehendantur in codicibus, nōne licebit emendare? Erii hoc liceat, cur non etiam licebit mutare? cur fas nō erit nouam facere translationē ut vicia huiusmodi prorsus tollantur? Respondetur multiphariam quicquā vel emendari vel mutari posse, Imprimis vel cum errorali quis manifestarius in codice aliquo deprehenditur qui in ceteris non est, hoc licitum est locū depravatū emendare atque mutare siue sit error in verbis tantum, siue in sensu. Deinde potest fieri mutatio in biblia communi quod in nonnullis antiquis codicibus aliter legitur quā in biblia ipsa habeatur, & hoc temerarium est cū lectio publica non sit in hoc casu varianda ut diximus. Satis enim est varietatem lectionis in commentariis annotare, quemadmodum fecere expolitores. Porro fieri potest mutatio quando non reperitur varia lectio sed codices latini mutuo consentiunt, & hoc stolidius seu magis temerarium est. Cuius temeritatis multi sunt gradus, vnus est quī seruato sensu & incolumi sententia verba mutantur ut ambiguitates & sermonis incommoda tollantur. Alter est cum in sensu sit variatio propterea quod aliter habetur in græcis codicibus qui nunc extant. Et hic gradus peior est primo. Peius enim facit qui præsumit quicquam corrigere siue mutare in latinis codicibus quando mutuo consentiunt quia secus habetur in græcis, hæc enim mutatio supramodum temeraria est etiam si paucis in locis fiat. Tertius denique gradus est quum tanta sit mutatio ut noua fiat interpretatio, & hic pessimus est. Pessimē enim agit qui nouam ex græcis translationem latinam efficere præsumit, hoc enim adeo insanum est ut nonnunquam hæresim impietatemque

redoleat. Si quisquam enim ita male affectus sit ut contēdat pertinaciter bibliam latinam esse viciosam etiam quātum ad sensum pertinet & propterea ex græcis exemplaribus vel eam emendari debere vel nouam editionem sane fieri posse, ut tollantur huiusmodi vicia ab hæresi ac impietate immunis non est. Iniuriam enim seu contumeliā facit spiritui sancto, ecclesiæ synodis, pontificibus, doctoribus, paribusque vniuersis qui bibliam communem vt veram fideliem autenticamque probauerunt. Si vero non tam malus sit affectus vt hereses inde contrahatur, nihilominus tamē sine grandi vicio hoc fieri non potest. Hoc enim, moliri etiam quacunque intentione fiat, semper est vanum, cassum, inutile, temerarium, præsumptuosum, scandalosum, periculosum, sediciosum & tranquillitatis christianę turbatiuum, & propterea summo opere cauendum. At dicit aduersarius Beda, Rabanus glossa ordinaria, sanctus Thomas, Hugo cardinalis, Valla, Lyranus se penumero duplicem attulerunt lectionem, & aliquoties neutram reiciunt igitur licet transferre aut certe quicquam emendare vel mutare alioquin præfati patres essent hæresis impietatisque arguendi, aut certe temeritatis præsumptionis & seditionis, qui diuersam lectionem attulerunt. Imprimis demoror cur aduersarius Vallam nō theologum audet cum tantis theologis cōmiscere. At theologaster non theologo fauet, qui prorsus indignus est vt theologicis in rebus citetur, aut cum veris theologis numeretur, vel demū cuius exemplo quicquam in hoc moueridebeat. Quis obsecro bonus theologus aliquādo probauit vel imitatus est quod Valla in translatione biblicæ vellicauit? Certe tantum hanc Vallę stoliditatem curauerunt theologī quātum & dyalectici logicam ab ipso factam, & pontifices eiusdem temeritatem qui donationem ecclesię factam improbare præsumpsit. Hoc ergo, Valla cum sua

temeritate dimisso: De cæteris agamus, dicamusq; eos nihil fecisse quod aduersario quicquam conducat, qui quanquam duplicem sepe lectionem attulerunt & alia quoties neutram reiecerūt, non tamen publicam lectionem dixerunt esse immutandam. Non in quā dixerūt translationem communem esse deprauatam, non dixerunt etiam vel ad græcos codices eam restituendam esse, vel nouam effici debere. Non denique nouam translationis temeritatem re ipsa moliti sunt sed variam dum taxat lectionem nonnullis in locis non inueniri suis in commentariis aliquando iudicauerunt. Ex qua re non potest aduersarius conficere vel mutationem aliquam secus quam dictum est, vel nouam bibliæ translationem sane effici posse, nec ipsos quoq; patres vel temeritatis vel impietatis propterea arguere, quippe qui nec in hoc delirauerunt, nec vnq; retragati sunt biblię communī, nec eius auctoritatem labefactarunt, nec eam in dubium vocauerunt, vel in contemptū adduxerūt, sed simpliciter notauerunt quod in nonnullis libris tum inueniebant, quod tamen nō dixerūt in contextū referendum esse. Deniq; nihil dixerūt quod vel auctoritati scripturę vel tranquillitati ecclesię obeisse possit. Nihil igitur ab eis effectum est quod aduersario infragetur. Sed dicit Lyranum frequenter vulgatam translationē carpsisse, debet igitur temeritatis imo impietatis notari. Fateor eum temere egisse in hoc qd communem bibliæ translationem oblique taxauit, quā dixit aliter haberi in hebræo quā in Hieronymi translatione habetur, nec tamen cenfeo eum hæreos inculandū esse, quippe qui pertinax fuisse minime videatur. Puto enim si hoc tempore viueret, Palinodiam cantare eorum quę in eius postilla vellicantur. Ergo imprudentiæ ac temeritatis potius est taxandus quam hæreos vel impietatis. Nihil enim vel transfudit vel in contextum retulit, sed quod vitium est

ei in commentariis simpliciter sine contentione posuit quod si non fecisset: gravior eius postilla fuisset. Nihil ergo vel Lyranus vel alius quiuis theologus aduersario suffragatur, qui multa ausus est quæ nullus ante eū præsumperat. Denique multis in locis tumultuans carpit quod dixit totam scripturā suspectam esse si aliqua eius pars falsa dicatur, & auctoritatem quoque eius vacillare si pars aliqua vel dubia vel incerta sit. At non intelligit quod vel ipse dixi, vel qd ipsemet loquitur. Cū enim dixi si labascit vnum aliquid corruunt omnia, non putauit intelligendum de literis syllabis vel dictionibus, sed de propositionibus siue orationibus quibus veritas inest. De his enim hoc verum est quod dixi. Qui enim aliquid tale conuellit, totam scripturam diuiniuinam (quod in se est) labefactat, & suspectam ac incertam reddit, quod probare certum est vt aduersarius aliter sentiens confutetur. Imprimis hoc astruit Augustinus in epistola quadam ad Hieronymum hoc dicens mō. Mihi enim videtur exitiosissime credi aliquid in sacris libris haberi mendacium. Et paulo post. Admissio enim semel in tantum auctoritatis fastigium aliquo officioso mendacio: nulla illorū librorum particula remanebit, quæ non vt cūq; videbitur vel ad mores diffusilis vel ad fidem incredibilis.

Ex his enim verbis satis constat si vel vna particula falsa dicatur, nihil auctoritatis in residuo esse mansurū, quod quidem alia in epistola ad eūdem Hieronymum etiam testatur cum ait.

Si enim ad scripturas sanctas admissa fuerint vel officiosa mēdacia qd in eis remanebit auctoritatis, & refertur in decreto distinctione nona capi. Si ad scripturas, huic autem sententię Augustini subscribūt omnes qui theologice sapiūt dicētes si aliqua eēt ppositio falsa dubia vel

suspecta in sacra biblia, tota eius vacillaret autoritas; nec mereretur vt fides indubia ei tanquā scripturę diuine tribueretur. Quod & ratione probari potest in primis tota scriptura diuina siue originalis siue translata (nihil enim refert modo translatio sit decenter effecta, & ab ecclesia probata) est vna propositio copulatiua vt passim fatentur omnes qui theologice norunt. At vero propositio copulatiua huius generis est, vt si vna pars labefcit, tota labascit. Si enim vna pars eius vel falsa vel suspecta est, tota falsa dubia vel suspecta esse dicitur. Igitur si vna pars biblie propositionalis labefcit, tota biblia labascit. Deinde omnes sacre biblie propositiones vni basique innituntur scilicet authoritati reuelationis diuine. Si ergo basis nutet quo ad nonnulla & ei innituntur, cur non etiā quātū ad alia? ergo si de vna propositione dubitabit, eadē rōne de alia erit hesitandū. Itē si diuina reuelatio fallat in vno, quō certū erit eā in aliis nō fallere? nō enim probatione necessaria id ostendi potest. Sed nec auctoritate quidē, quia nulla est autoritas maior per quā effici queamus certiores. Porro singule propositiones q̄ in biblia sunt, catholice sunt veritates q̄ propterea credende sunt explicite vel implicite. Teneatur em̄ quislibet christianus credere omne id esse verū qđ in biblia ab ecclesia probata continetur. At vero huiusmodi credulitas siue fides (que christianorū est) omnem prorsus dubitationem & actualement & habitualement arcet. Tantam enim certitudinem vel maiorem facit in christianis peccatoribus fides infusa, quantam in philosophis demonstratio. Item ad omnia in biblia contenta se protendit ipsa fides infusa saltem implicite. At vero fides huiusmodi nullam patitur aut dubitationem aut vacillationē in suis obiectis q̄ credita nūcupat. Siquidē dubia vacillans fides, non est catholica fides. Ad hæc oēs biblie propositiones sunt principia theologice sciētię, q̄nquidē nihil eis

vel notius vel certius est per quod probari queant, sed supponendę sunt vt vera prorsusque certe. Siquidem principia scientiarum, non solum vera, sed etiam certa & indubia esse debent. Si enim dubitatio in aliquo etiā contingat, profecto illa scientia non est vbique ab omni suspitione prorsus immunis. At vero theologia (que ceteris prestat disciplinis) debet nō solum a falsitate, sed etiam ab omni falsitatis suspitione vbique immunis esse. Denique quomodo erit biblia omnium certissima, quomodo etiam omni ex parte canonisata (quod tamē dici solet) quo pacto demum ceteris libris prestantior, si dicatur in ea quicquam vel falsum, vel dubium, vel suspectum esse posse? Hoc enim dicere est auctoritatem diuine scripturę detrahare. In alijs enī libris potest quicquam vel falsum, vel suspectum, vel incertum reperiri. Idcirco nullus eorum dicitur omnimodam certissimā que auctoritatem habere. Ergo necessum est dicere bibliam perdere integritatem prestantiamque diuine auctoritatis, quam supra ceteros libros habet, si dicatur in ea quicquam falsitatis vel suspitionis inesse posse. Verum est igitur quod dixi auctoritatem totius scripturę vacillare si aliqua eius pars vel propositio labascit.

¶ Sed ad institutum reuertentes dicamus nihil esse mutandum in biblia latina. Si enim mutandum duntaxat facit in sensu esse contendit, totius scripturę (quod in se est) auctoritatem labefectat, & propterea impius censendus est. Qui vero in verbis mutationem duntaxat facit vel faciendam contendit, esto non sit adeo impius, temerarius tamen est, & presumptuosus ac seditiosus. Sed dicit aduersarius, varie interdum fuerunt, sed tamen scripturę propterea non vacillabat auctoritas. Respondetur quando varie fuerunt ex afflatu diuini spiritus, que & ecclesię auctoritate probate fuerunt, nihil vacillationis propterea fuisse consequutum. Nihil em̄

propter translationem septuaginta interpretū vacillat
tionis vel turbationis sequutū est, quis in ea multa essent
aliter quam in hebraica veritate, quandoquidem ipsa se
ptuaginta interpretū translatio diuina auctoritate fuisse
facta credebatur, itidem quando variae fuerunt ab ec
clesia nec probatae, nec reprobatae, sed tollerate transla
tiones non vacillabat totius scripturæ auctoritas, quod
nulla ex eis ut prius vera certa autentica diuinaque
a latinis reputabatur, sed manebat auctoritas in fontibus.
At nihilominus qui modo contendit aliquid esse
mutandum nisi eo modo quo diximus in ea scriptura,
quæ ut sacra diuinaque suscipitur ab ecclesia probatur
ille totius scripturæ quod in se est, labefactat auctorita
tem. Denique cum biblia latina hoc tempore sola sit quæ
pro certa fidei autentica atque diuina habenda est om
nes enim aliæ aut deprauatae aut iam incertæ ac suspe
ctæ sunt, si aduersarius contendat, ut contendit eam
viciatam esse, consequenter fateatur oportet nullam esse
bibliam in toto orbe, quæ diuinæ scripturæ auctoritatē
habeat. Item pro eius sententia profitendum esset diui
nam scripturam intercidisse, quandoquidem nulla scri
ptura pro diuina habenda est, quæ diuinæ scripturæ au
thoritatē non habet. Ecce quo trahit recens infamia,
quæ dicit bibliam latinam ut viciatam emendari, imo &
nouam ex græcis translationem effici sane posse. Hoc
enim si verum est, nulla remanet biblia quæ sit diuinæ
auctoritatis, & ut sacra scriptura habenda sit. Sed ait ad
uersarius, Si quicquid est codicum intercideret, non ta
men intercideret diuinæ scripturæ auctoritas. In exilio
enim Babilonico perierunt sacra volumina, & per E
sdras restituta sunt. Sic celestis spiritus tribuit dotes suas
ut nulli eorum defuerint præsidia. Dicat aduersarius, quid
est diuinæ scripturæ auctoritas, nisi diuina scriptura ha
bens auctoritatem, & quid est diuina scriptura habens

auctoritatem, nisi liber aliquis scriptus qui autenticus est
& veritatem diuinæ legis complectitur, quomodo ergo
maneret diuinæ scripturæ auctoritas, si omnes codices
interciderent? Si enim omnes perirent, nullus maner
et, qui contineret scripturam diuinam. Nec prodest
quicquam quod ait sacra volumina quæ perierant per
Esdras fuisse reparata. Hoc enim nihil pro eo sed contra
eum facit. Sicut enim volumina sacra interciderant, ita
& sacrorum voluminum, siue scripturæ diuinæ, quod
idem est, perierat auctoritas, sed ut ipsa volumina sunt
reparata, ita & scripturæ reparata est auctoritas. Fateor
si omnes scripturæ bibliæ siue codices qui totam diuinā
legem complectuntur interciderent, adhuc in mente di
uina maneret ipsius diuinæ legis veritas, integritas, &
auctoritas. Maneret & in angelica mente ut opinor, ma
neret quoque in christianis pectoribus catholica fides,
quæ credunt omnia vera quæ ibi nunc scripta sunt, ma
neret & notitia multorum quæ ibi continentur in doctis
viris per quam multa possent reparare. An vero posset
totam ex integro bibliam sub eadem forma restaurare,
mihi certū non est. At si humano labore ac industria fieri
non posset, dubium non est quin diuina providentia quæ
veterem legem restituit, etiam totam bibliam instaura
ret. Et nihilominus verum est quod diximus, si biblia
latina diuinæ scripturæ auctoritatem non haberet, nulle
la esset scriptura proprie, id est codex siue liber scriptus
apud mortales qui scripturæ diuinæ haberet auctori
tatem & qui pro sacra biblia indubie habendus esset.
Quapropter qui derahit eam auctoritatem consequen
ter sacram autenticam diuinamque bibliam ab ecclesia
tollit. Sed iam satis superque ostensum est, nec recentē
bibliæ translationem sane fieri posse, nec aliquid emen
dari siue mutari in biblia latina debere, nisi ut dixi. Pro
inde pergamus ad aliud.

Capite decimo quinto primum reprobantur
quædam euasiones, quas dedit Erasimus vo-
lens suam tueri versionem, deinde versio
ipsa rursus cum Paraphrasi Eras-
mica improbat. ..

Transeamus igitur ad translationem
Erasmicam, & primum excutiamus
non nullas eius euasiones, quibus
nititur eludere quasdam e nostris
rationibus, quæ in eum fuerant ad-
ductæ ad versionem eius euerten-
dam. Taxaueram enim imprimis
quod pro de Thamar vertisset e
Thamar, cui obiectioni nihil respōdet. At regula iuris
est, qui tacet consentire videtur, qui tacet inquam quā-
do loquendum est, is pro consentiente reputatur. Dein
de carpseram quod de Salomone fecisset Solomonem. Re-
spondet dictionē reddidisse quæ ad modum eā posuerant
euangelistæ græce scribentes. Ergo quicquid codex Eras-
micus habet, ab euangelistis scriptum est, dicas eum cum ipsis
euangelistis vixisse, dicas & codicem eius euangelium esse.
Nunquid obsecro codex eius quem græce scientes di-
cunt deprauatum esse, preferendus est bibliæ latine om-
nibusque probatorum auctorum libris, in quibus ma-
gno consensu legitur Salomon, non Solomon. Imo &
in ipsis græcis codicibus legitur Salomon. Quod si du-
plicem inueniebat lectionem, cur non posuit in commē-
tarijs, cur in contextum referre presumpsit? At hic est il-
le sapiens Solomon, qui pro voto nomina vertere solet
Iam enim de Salomōe fecit Solomonem, de Petro Phe-
trum, de treccis tricas, timendum est mihi ne mirus iste
artifex de Sutore facere velit Sardanapalum, faciat po-
tius de Erasmo Erasminum, & de calumniatore veracem.

Porro taxaueram eum quod transmigrationem vertisset in demigrationem, cum transmigrationis verbum sit latinum, & ut probarem citaueram Laurentium Vallæ & Calepinum. At ille Vallæ (cui multum tribuere solet) callide reticet, & Calepinum quasi parui pensiauctorem recensens, nihil aliud mutit, insuper eum vellicarā quod pro in vtero habebit, vertisset erit pregnans. At ille cum respondere deberet, obijcit quod nec vñ quidem locum ex latino auctore proferre valeat. Nunquid meum est probare lectionem a mille annis usurpata? Minime quidem. Sed is qui trita vestigia mala esse allet, ea que missa facit, debet probationes sufficientes asserere ad ea quæ trita sunt improbanda, & ea quoque quæ noua sunt & meliora esse contendit fulcienda. Insuper reprehenderam quod vertisset In Bethleem Iudee, pro Iude. At ille respondet se non aliter vertere debuisse quam constanter habent omnes libri græci. O egregiam responsionem & Erasmo dignam. Nunquid sacer Hieronymus qui hunc locum enarrat in commentarijs Matthæi carpisset lectionem illam quæ magis placet Erasmo, & dixisset absolute libriorum vitium esse, si omnes libri græci tam constanter habent quam constanter garrit Erasimus? Sed vide eius arrogantiā, quicquid in suo fuliginoso codice est, constanter asserit in omnibus græcis libris esse quasi vero omnes viderit. Sed & cum iam in hoc fuisset notatus a Leo, Stunica, & alijs græce scientibus, nihilominus tamē adhuc perseverat in pertinacia, & tamen ita perseverat, ut sibi non constet. Siquidem hoc loco non vult asserere an libri græci bene vel male habeant. Ait enim se non suscepisse negotium corrigendi libros græcos, sed vertendi siue bene haberent, siue male. Et tamē postea hoc asserit, cum inquit Nos in græcis codicibus reperimus integram scripturam noui testamenti, quasi vero spiritus sanctus e mul-

tis codicibus deprauatis & inter se dissidentibus vnam ei selegerit, qui diuinam apostolicamque veritatem cōplecteretur. Et quis adeo stupidus est qui huius nugatoriā varielequenti, & nihilominus audenter asserenti fidem tribuat? Sed vide rursum quā pulche hoc loco garriat, quā siera obiter, sed oblique taxans hominē, vbi legisset Iudæam poni dūtaxat pro illa tribu, in qua erat illa Bethleem Iude, in qua natus est Christus. Responderet ita capi multis in locis scilicet Matthæi secundo & tertio. Item Ioānis tertio, quarto, septimo & vndecimo. Item actuum primo, nono & duodecimo, & pro huiusmodi docendi munere petit posthac theologus vocari. At si nihil aliud adfert maius quā sit & theologo dignū non vocabitur a nobis theologus, quādoquidem eius responsio nec theologica nec veritati consentanea est. Non enim ex locis ab eo citatis probari potest Iudæam capi tantum pro tribu Iuda, in qua sita erat Bethleem. Nusquam enim hoc modo capitur quod in probato autore legerim. Ergo alia probationum genera sunt ab eo quærēda, si velit theologus nuncupari & nobis, quoque persuadere quod temere asserit. Fateor multis locis scripturę Iudæam sumi pro duabus tribubus tantum in quibus reges Iuda regnauerunt, postquam regnū Iudæorū tempore Roboam filij Salomonis in duo scissum fuit, vt enim refertur tertij regū capite vndecimo, per Achā prophetā decē tribus siue partes, regni Iudæorū fuerūt promissę Hieroboā, & dictū quod Roboā filio Salomonis remaneret tribus vna, hoc est tribus Iuda, & daretur ei altera scilicet tribus Beniamin. Hinc factū est vt ipse Roboam imperauerit super Iudam & Beniamin, quemadmodum pater secundo Paralipomenon, capite vndecimo, & deinceps reges Iuda de stirpe eius descendentes illas duas tribus tantum habuerunt. Quod autem Iudas duas habuerit tribus, vt hic somniat Erasmus, Ridiculi est, nec hoc docet Hieronymus. Siquidē per Moysen præceptum fuit ne sibi tribus misceretur, sed ita mererent vtra domino separata fuerant. Non ergo vna tribus habuit duas, sed vna tribus, scilicet Beniamin addita est tribui Iudæ, vt idem rex in vtraque regnaret. Fateor tamen postquam Dauid expugnauit Hierusalem, cuius vna pars in principio fuit in tribu Beniamin, scilicet ea in qua edificatum fuit templum totam Hierusalem a tribu Iuda occupatam fuisse. Fateor & reges qui regnabant super duas tribus, scilicet Iudam & Beniamin dictos fuisse reges Iuda, sed hoc non ideo quod tribus Iuda duas haberet, sed propter excellentiam illius tribus quę principalis erat & regia, & quod reges ipsi manere solebant in Hierusalem, quę fuit in tribu Iuda. Quibus animaduēsis non debuit Erasmus docendū munus præsumere, qui non erubescit docere quod nō didicit. In locis enim ab eo citatis nō capitur Iudæa pro tribu Iuda tantum, sed pro duabus tribubus, vel meridianā plaga, quę speciatim dicta est Iudæa ad distinctionem Galilee, decapolis, & cæterarum in eadem prouincię regionum, vt vult glossa ordinaria, Lucę decimo. Certum enim est cum dicitur Matthæi secundo, Audia ens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa, Iudæam sibi non capi pro tribu siue sorte Iuda tantum, quoniam Archelaus non regnauit tantum in illa tribu, imo si glossa se credatur Archelaus post patrem monarchiam totius regni obtinuit, sed tandem deiectus, Iosephus tamen dicit eū medietatē regni patriu ex decreto imperatoris tantum habuisse. Sed vt cunque res habeat, patet Iudæā ibi nō posse capi pro tribu siue sorte Iudę tantum. Item cum dicitur eiusdem Matthæi tertio, Venit Ioannes baptista prædicās in deserto Iudææ, non capitur pro tribu Iuda, imo capi potest pro tota prouincia Iudææ, aut saltem pro terra duarū tribuum vel pro meridiana plaga,

culū est, nec hoc docet Hieronymus. Siquidē per Moysen præceptum fuit ne sibi tribus misceretur, sed ita mererent vtra domino separata fuerant. Non ergo vna tribus habuit duas, sed vna tribus, scilicet Beniamin addita est tribui Iudæ, vt idem rex in vtraque regnaret. Fateor tamen postquam Dauid expugnauit Hierusalem, cuius vna pars in principio fuit in tribu Beniamin, scilicet ea in qua edificatum fuit templum totam Hierusalem a tribu Iuda occupatam fuisse. Fateor & reges qui regnabant super duas tribus, scilicet Iudam & Beniamin dictos fuisse reges Iuda, sed hoc non ideo quod tribus Iuda duas haberet, sed propter excellentiam illius tribus quę principalis erat & regia, & quod reges ipsi manere solebant in Hierusalem, quę fuit in tribu Iuda. Quibus animaduēsis non debuit Erasmus docendū munus præsumere, qui non erubescit docere quod nō didicit. In locis enim ab eo citatis nō capitur Iudæa pro tribu Iuda tantum, sed pro duabus tribubus, vel meridianā plaga, quę speciatim dicta est Iudæa ad distinctionem Galilee, decapolis, & cæterarum in eadem prouincię regionum, vt vult glossa ordinaria, Lucę decimo. Certum enim est cum dicitur Matthæi secundo, Audia ens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa, Iudæam sibi non capi pro tribu siue sorte Iuda tantum, quoniam Archelaus non regnauit tantum in illa tribu, imo si glossa se credatur Archelaus post patrem monarchiam totius regni obtinuit, sed tandem deiectus, Iosephus tamen dicit eū medietatē regni patriu ex decreto imperatoris tantum habuisse. Sed vt cunque res habeat, patet Iudæā ibi nō posse capi pro tribu siue sorte Iudę tantum. Item cum dicitur eiusdem Matthæi tertio, Venit Ioannes baptista prædicās in deserto Iudææ, non capitur pro tribu Iuda, imo capi potest pro tota prouincia Iudææ, aut saltem pro terra duarū tribuum vel pro meridiana plaga,

quomodo in alijs locis ab aduersario citatis capi potest non autem pro tribu siue sorte Iude tantum. Non enim probat quod capiatur in eis pro tribu Iuda duntaxat, nec enim consequens est si Christus a Galilea venit in Iudæam propterea Iudæam capi pro tribu Iuda duntaxat sed solum sequitur Iudæam non solum capi sacris in literis generaliter pro tota prouincia Iudæorum, sed etiam interdum speciatim p aliquam partem eius, quod fatemur. Denique nullum probatum auctorem adhuc repperi qui dixerit Iudæam capi pro tribu siue sorte Iude tantum. Quidam, fateor Brito insulse exponens prologos diui Hieronymi ait, Iudæam aliquando capi pro sorte Iude & citat illud Paralipomenon vicesimo, Iuda & Hierusalem nolite timere, id est fors Iude, & fors Benjamin i qua erat primo Hierusalem, sed hoc nimis inepte in loco ei ab eo citato non dicitur Iudæa, sed Iuda. Nunquid idem sunt Iudæa & Iuda? Sed obsecro quis vnquam audiuit Hierusalem capi pro sorte Benjamin? quis vnquam dixit totam Hierusalem in tribu Benjamin fuisse? Nōne tempore Iosaphat regis, de quo loquitur capitulum illud a Britone citatum, ipsa tota Hierusalem a tribu Iuda tenebatur? Nōne in ea reges Iuda regnabant? quomodo ergo ibi capitur Hierusalem pro tribu Benjamin, vt somniat Brito? Et quomodo fuisse tota Hierusalem in sorte Benjamin? cum post introitum filiorum Israel in terram promissionis, filij Iuda oppugnaverint Hierusalem, sed lebusum habitat orē eius non potuerunt delere, & ideo habitauit lebusus cum filiis Iuda in Hierusalem, vt dicitur Iosue decimo quinto capitulo? Quomodo igitur Hierusalem aliquando fuit tota in sorte Benjamin? Inepitissimum igitur est Britonis deliramentum. Sed iam satis superque dictum est de huiusmodi controuersia quæ obiter fuerat concitata in Erasmus, nec erat negotio admodum necessaria. Porro taxaueram quod de suo

addidisset illas duas voces missis satellitibus. At nihil aliud respondet nisi qd ait me facere ex apostulas apostolos. Nec reddit causam tantę temeritatis, nec rationē dissoluit qualuculenter probauit nihil esse in contextu reponendum quod certum non sit Alioquin talis versio erit ex dubijs incertis & probabilibus siue opinabilibus cōfecta. At quid absurdius esse potest? Quod autem alibi ait, qui dicit spiculatorem non excludit multitudinem, nec dicitur vnus missus, nec spiculator peragit ministerium suum absq; ministris vtrique spiculatoribus & ipsis, & qui spiculatorem dicit totum illius famulicium dicit, non satisfacit. Cur in contextum referre ausus est quod non erat in exemplari. Et quæ hic garrat diuinat ac dicit, vix in commentariis tolerari possent, quanto minus in textu reponi debuerunt? Porro nihil alijs reprehensionibus respondet quas mox subieceram. Taxaueram enim qd pro penitentiam agere verterat peniteat vos, & prolutatis posuerat syderatis. Nihil quoq; respondet reprehensioni illi quam taxauit qd pro occidit vertere voluit sustulit, ponendo scilicet pro verbo latino & noto verbum ambiguum nec ita tritum. Ad hæc carperam qd confiteor mutasset in gratias ago, cum verbum illud confiteor sacris in literis sit vtitissimum, & in eo loco potest significare vel gratias ago, vel laudo. Nam aliqui vno modo alio alio interpretantur. At nihil muti nisi qd ait confiteor significare gratias ago, nec reddit causam sue audacis ac temerarie mutationis. Item reprehenderam quod vertisset stultis pro paruulis, sed ait se restituisse, & nihilominus defendit temere stultis eo in loco magis quadrare. Cur igitur non responderet Augustino quem citauit, qui ait Christum non dixisse reuelasti ea stultis sed reuelasti ea paruulis, & sapientibus opposuisse paruulos? Denique taxaueram quod Mathæi decimo quatuor

to addidisset missis satellitibus cum Marci sexto dicas-
tur singulariter misso spiculatore. Nihil hic respondet
sed imprimis sycophantiam solitam mihi impingit dis-
cens me fuisse suffuratum quicquid dixi contra fabriū.
Et postea facit quasdam interrogatiunculas, & sibi ipsi
respondet. Quia in re si attendere volueris mi lector vi-
debis hominem male de his quæ ad fidem & ecclesiam
pertinent, sentire. Sed rogo nonne satis est theologo
adferre pro Ratione voluntatem diuinam & authori-
tatem spiritus sancti in iis quæ pertinent ad fidem? Si he-
sitat, legat magistrum sententiarum in principio secun-
di, & videbit quam turpiter hallucinetur. Et quamquā
hæc potissima est ratio in his quæ fidei sunt, tamen non
eam solam attuli vt impudenter garrat aduersarius, sed
aliis modis ea quæ dixi, plene comprobauit vt res ipsa
loquitur, contra quam pugnare insanire est. Denique
adfert quendam ludum puerorum, & ita negotium
hoc concludens transit ad linguas literas. Nunquid mi
lector egregia est hæc responsio? Nunquid sufficiens
est pro suarum temeritatum defensione? Minime qui-
dem Sed si omnia eius errata persequi voluisssem, quid
fuisset sequutum? cum ex innumeris solum duodecim
delegerim quorum nonnullis nihil respondet de aliis
autem quicquam dixit, sed infulse.

¶ Quibus animaduersis versio Erasmica reprobatio-
ne ac reiectione digna plane censi debet.

¶ Quod nihilominus alias probari potest, Imprimis
translatio illa reicienda est quæ prorsus superflua est.
At huius generis est versio Erasmica. Cum enim ha-
beat communis translatio quæ plane sufficit, conse-
quens est hanc nouam insaniam prorsus cassam esse.
Deinde penitus inutilis est, quippe quæ ad nihil con-
ducere posse videatur, non enim vtilis, est adheres-
sere confutandas, non ad docendum popellum, non ad soli-

tenda vicia translationis communis, non ad eam quæ
que illustrandam vel melius intelligendam, non eti-
am ad fidei propagationem, non demum ad commodi-
tatem rei Christianæ quemadmodum ex his quæ dixi
mus, aperte liquet si peculiariter applicentur vt par
est, itaque prorsus inutilis imo longe inutilior ac ina-
nior quam chifra censa est. Etenim chifra quic-
quam prodest non quidem ex se, sed quod aliis det va-
lorem. At Erasmica versio nec in se quicquam valoris
habet, nec aliis dat valorem, sed ediuerso detrimētum
eis adfert. Porro hæc versionis temeritas dubia incerta
ac suspecta est, nihilque propterea roboris soliditatis
vel authoritatis habet, sed nec habere quidem pos-
test. Etenim ab eo profecta est: qui nullo modo ad id
negocii aptus est. Siquidem nec vitam, nec mores, nec
doctrinam, nec demum alia id genus allequutus est,
quæ ad tantum negotium exiguntur.

¶ Quibus enim sit moribus qualique vita, non solum
fama publica sed etiam eius scripta testantur. Testan-
tur & qualis sit eius doctrina. Etenim si risus, famnas,
ronchos, conuicia, detractones ac errores, ab eius li-
bellis (quos saltem vidi) sustuleris, nescio quid residui
superfuturum sit, præsertim quod magni sit momens
ti. Non mihi credat lector nisi quantum eius scripta
voxque publica offendunt. Et vt de ceteris reticeam,
si mendacia eius quæ in apologia sua contra me eru-
tauit spectes, dices cum plane stolidum qui putauit
rit translationem veram, fidelem, & publica lectio-
ne dignam a tali nugatore proficisci posse.
Addo q̄ ex libris deprauatis & inter se dissidentibus
versio eius effecta est. Atqui non pōt plus certitudinis
& claritatis esse in lacuna q̄ i turbido fonte a quo p̄flu-
xit, qd̄ igit certitudinis vel soliditatis habere pōt insana

hæc temeritas, præsertim cum nec ipse author velit aut certe audeat affirmare codicem græcicum ex quo trāstulit certum ac fidelem esse? Et quid prodest recentem habere bibliam incertam dubiam ac suspectam, cū nīhil dubium vel incertum sit admittendum in iis quæ ad fidem veritatemque diuinam pertinent, & certa quoque habeatur translatio, quæ ipsius fidei basis solidissima est? Nunquid dimittenda sunt certa vera & solida pro incertis dubiis & suspectis? Nunquid & in eodem argumento siue negotio duo libri admitti ferriq; debēt, quorum vnus certus fidelis probatus & vetustissim⁹ est, alter recens incertus dubius ac suspectus? Minime quidem sed retento certo alter omnino reiiciendus est. Præterea hæc recens translatio temeritatē præsumptio nemq; insolentem sapit, quando quidem nullus a mille annis nouam moliri versionem ausus est quamuis nō nulli arrogantes libenter hoc fecissent si liberū eis fuisset. Quis ergo non mirabitur hanc temeritatem et insolentiam rei publicæ noxiā, quīs non detestabitur hæc præsumptam nouitatem, quæ mater est seditionis, filia leuitatis, soror fastus & vanitatis, quīs denumq; quo animo ferat hanc insolentiam Erasmicam quæ tot mutationes sine causa fecit? Si quidem multa secus reddidit q̄ in exemplaribus græcis esset, & multa quoq; de suo addidit quæ nec in græcis nec in latinis habētur, vt Leus & Stunica in suis apologis testantur, & ex his quæ superius diximus in parte constat. Et quis dedit huic scīo lo authoritatem vel addendi vel dimouendi, vel mutandi quicquam in iis literis quæ sunt fidei & religionis Christianæ fundamentum, quo spiritu id tentauit? An diuino? Minime sanē, sed potius maligno. Bellum vero, si se conferat vel Hieronymo interpreti nostro, vel septuaginta interpretibus qui ex afflatu spiritus quædam aliter dixerunt quam in fontibus haberetur. Ad

hæc noua hæc versio iniuria est biblię communi, lætioni publicę, ecclesiæ catholicę, synodis generalibus pontificibus, doctoribus, patribus, ac populo? Christiano, quemadmodum liquet ex his quæ diximus in altero libro si speciatim adaptentur vt decet quam quidem applicationem quia facilis factu sit, hic relinquo ne læctorem fastidio afficiam. Quid plura? hæc recens translatio heresim impietatemque redolet vt pote quæ multa falsa complectatur, & multis quoque in locis ab ecclesiastica biblia dissentiat; nō solum quoad verba sed etiam quoad sensum. Quod enim in sensui discrepat a biblia communi quę probata est illud impietatem heresimq; redolet. Deniq; noua hæc versio seditiosa schismatica, ac rei Christianę turbatiua esse dicitur. Si quis dem multę seditiones eius occasione exortę sunt, & nisi reclamatum fortiter fuisset, multo maiora detrimēta sequuta fuissent. Iam enim citabatur ab Erasmeis, ab eisdem præferebatur ecclesiasticę biblię, iamque radices in male Christianis peccatoribus acceperat, partim quæ aberat quin ipsa communis biblia a suo gradu dimoueretur, ita est multorum ingenium leuitati & inconstantię obnoxii. Et certe si noui translationis simul in omnibus concordassent, grauior in republica perturbatio concitata fuisset. Denique noua hæc præsumptio videtur, exemplum occasionemque dedisse nouis erroribus nouas infanias præsumendi. Antequam enim fierent huiusmodi nouę translationes labores bāt (fateor) probi mores, sed ea quæ fidei sunt & religionis placata erant. Nulla in huiusmodi dogmatibus erat dissensio. At postquam hæc noua temeritas cum in feliciter exorta, tum infelicius gliscere permissa est, dici non potest quantum turbationis in fidem catholicam suscitatum sit. Quapropter omnibus animad-

uerſis penitus & reprobanda & reſellenda eſt hæc reſ-
cens inſania. Non igitur ampliꝯ querat Eraſmus a Su-
tore quid in ſua verſione damnet. Non etiam pro ſua
cauſa tuenda vallam alleget, quoniam & vallam ipſa
ſum cum ſua temeritate proſuſ abigit Sutor, quam
quam non tantum temeritatis admiſit quantum Eraſ-
mus. Non enim adferat pro ſe lyanum, quoniam lya-
ranus nihil ei in hac parte conſcruit, vt pote qui nihil
ralefecit, licet temere ac impudenter egerit vt dictum
eſt. Sed fortius inſurgit & ait pontifices cardina-
les & doctores doctoſque viros opus ipſum laudafſe
ac opificem iuiſſe, quin & iuſſu ſummi pontificis ef-
fectum eſt, vt ait. Itidem pia intentione id effecit vt ac-
cenderet pietatis ſtudium in hiſ qui hætenus in pro-
phanis literis hærebant, item vt magis intelligeretur
biblia ordinaria, & a mendis vindicaretur, vt demum
ab amantibus latini ſermonis in muſis legeretur, &
fides magis propagaretur, quare non debet labor eius
vt blaſphemus & hereticus taxari, imo nec reputari
caſſus inutilis temerarius vel ſeditioſus. Alioqui hæc
reciderent in eos qui iuuerunt eius induſtriam &
eum adhortati ſunt, in quibus fuit ſummus ponti-
ſex leo qui eum ad hoc hortatus eſt, & laborem eius
ſuo diplomate comprobauit. Itidem Adriānus Papa
eum adhortatus eſt vt idem faceret in veteri teſtamen-
to quod fecerat in nouo. Denique alii pontifices & do-
ctores laudauerunt opus ipſum, e quibus nonnulli
ſe multum fructus ex eo percepiffe etiam literis teſta-
ti ſunt, qui ſunt alii theologi quam Sutor, & denique
inter eos nonnulli ſunt tanq̃ dignitatis vt nec quidem
Sutor dignus ſit qui eiſ obſequatur. Nonne potius tā-
tis viris credendum eſt quam vni Sutori qui non ap-
ret ſani eſſe cerebrū. Denique ſi erroris aliquid in eſſet

in huiusmodi verſione, ipſe tamen eam ſuppoſuit (vt
inquit) iudicio eccleſie, qua propter labor ipſius nec im-
pius nec blaſphemus nec hereticus cenſeri debet.
His euafionibus Eraſmicis reſpondere parā, prote-
ſtor me nihil dicere velle quod in pontificij dignita-
tis vel cuiuſuiſ perſone dedecus vergat. Siquidem nō
eſt noſtri inſtituti alicuius perſone & præcipue hono-
re aliquo præditi dignitatem inculcare ſed quod ad eo-
rum iudicium attinet reſponſuri ſumus. Neq̃ enim hic
ſermo eſt de dignitatibus, meritis vel perſonis, ſed
de dogmatibus, generatim igitur reſpondentes pri-
mæ euafioni, quæ generaliter poſita eſt, imprimis
cum Hieronymo contra vigilantium exclamemus
Proh nefas Episcopos, ſui ſcleris dicitur habere
conſortes, ſi tamen epiſcopi nominandi ſunt qui tan-
tis erroribus fauent. Deinde dicamus cum eodem Hie-
ronymo in omni conditione & gradu malos bonis
permixtos eſſe ſicut cum tritico zizania non ſepara-
tur ab eo niſi poſt tritici eſt maturum. Boni enim ſo-
li nuſquam ſunt, vt Gregorius ait omelia. xxxv iij. niſi
in celo & mali ſoli nuſquam ſunt niſi in inferno. Por-
ro dicimus diuerſa eſſe genera pontificum, quidam
enim ſunt parum ſcientes qui & interdum minus va-
lent. Alii vero parum ſciunt ſed probi ſunt, & horum
quidem iudicio citra dubium omne nihil in negotio
huiusmodi credendum eſt vt pote quod multam peri-
tiam theologicam flagitet. Alij vero multa norunt ſed
parū probitatis parūq̃ fidei ac Chriſtiane religioſis ha-
bent, & horū quoq̃ cenſure non eſt adherendū, q̃n̄ qui
de negotiū hmoi quod ad fidē p̄tinet, peccū admodū
Chriſtianū depoſcit. Alii ſunt & docti admodū & pro-
bi ſed negotiū hoc de quo agitur, non ſatis callent, vt
pote quod ad vnguē non excuſſerunt, & horū quoq̃

4. D. 2. O. 2. 9. 2.

iudicium in hac parte recipiendum non est. Siquis dem nullus equus iudex esse potest in eo quod vel ignorat, vel quod satis compertum non habet. Alij demum sunt docti, probi verique Christiani qui & diligenter in huiusmodi negotio versati ipsū compertum habent, & hi soli equam censuram facere possunt, de quorum certe grege non puto quemquam, vel Erasmm iuuisse, vel etiam opus eius probasse. Qui enim probare, aut literati, aut probi Christiani, aut certe in huiusmodi negotio periti non fuerunt. Potest enim contingere vt vir bonus & eruditus interdum hallucinetur, quando scilicet tractat argumentum quod sit compertum, non habet. Viri enim & probi & eruditi non omnia norunt, sed multa eos latent in quibus versati non sunt. Itaque pontifices qui Erasmicam versionem laudauerunt, vel docti, vel probi Christiani, vel certe in re huiusmodi periti non fuere. Quoad intentionem Erasmicam. Respondemus eum nulla iusta intentione causa vel fine ad id temeritatis concitari potuisse, quod satis ex iam dictis constat quæ hic recensere non decreui, ne talium recitatione facillam lectori negotium. Probauit enim luculenter nulla iusta causa nulloque recto motu recentem bibliæ translationem sane fieri posse, quod videat lector si vacat. Quod autem nominatim pro se adfert duos summos pontifices leonem huius nominis decimum & Adrianum sextum, imprimis vni leoni nouem leones qui summum pontificem gesserunt, obitio, quorum quatuor in cathologo virorum illustrium & scriptorum ecclesiasticorum referuntur, e quibus primus tantæ eruditionis fuit, & sanctitatis vt dicatur ecclesiasticæ dictionis Tullius, sacræ theologiæ Home-

rus, rationum fidei Aristoteles, authoritatis apostolica Petrus, & in christiano pulpito Paulus. Nunquid hæc de leone decimo dicuntur? Minime quidem sed alia de quibus referre quicquam meum non est. Etenim qui salubribus carnibus iuterdictus sum, non debeo iam putrefactas rodere. Puto tamen leonē primū multis leonibus Erasmicis esse preferendum vt interim de aliis taceam, qui & ipsi bibliam communem probauerunt, eaq; vsi sunt. Deinde quod fecit leo decimus vt priuata persona fecit. Scripsit enim priuatas literas ne videretur ingratus, si lucubratiunculis sibi dicatis non gratularetur. At litterę huiusmodi parum vel nihil cōducunt Erasmo, imprimis non probatur in eis Eras mica versio sed quedam ponitur congratulatio, quam si non fecisset pontifex ille, sed more boni pastoris ouē aberrantem direxisset vt par erat, nec pastori dedecus nec oticulę periculum detrimentumque tantum fuisset subsequendum. Deinde litterę priuatę seu familiares non ita magni sunt momenti vt putat Erasmus, vt potest que non sint, effecte in publico confessu, ac propterea non sufficiant ad faciendam publicam probationem. Insuper, leo ipse nec theologus nec peritus erat in huiusmodi negotio, quare censuram equam facere non potuit. Et quomodo Erasmicam versionem probasset? Non enim potuit tanquam diuinam, quoniam videbat primam editionem (quam putabat absolutissimam vt ipsemet fatetur) ab Erasmo fuisse recognitam, ergo non potuit vt diuinam probare. Quod enim diuinitus factum est, nulla recognitione indiget nec potuit eam honeste laudare probareque vt humana duntaxat industria effectam, hoc enim ridiculum fuisset, præsertim cum habeatur biblię translatio quę diuinitus effecta creditur. Itaque, nihil aliud laudasse videtur quam stylum Erasmicum, quigratior ei fuit. Sed

nunquid hoc satis est pro temeritate Erasmi robora-
 randa: Minime quidem. Denique si tanti erant mo-
 menti literę leonine vt putaret per eas satis probatum
 opus suum Erasmus, quur igitur post tanti pontificis
 approbationem, alteram facere versionem præsum-
 pserit: quur quicquam ex his quę calculo ipsius leonis
 probata fuerant, mutare ausus est? Cur his non contē-
 tus quartam voluit apparare editionem? Non igitur
 palam leoninas literas vel proponat vel ostendet, quā-
 do nihil aut parum conducunt ad pr obandam eius te-
 meritatem. Quantum vero ad Adrianum pontificem,
 imprimis non arbitror eum suasisse Erasmo veteris te-
 stamenti versionem. Non enim credibile est virū pru-
 dentem suasisse Erasmo quod nouerat eum facere non
 posse. Satis enim, sciebat (ni fallor) Erasmus non cal-
 lere hebraicam linguam. Quomodo igitur incitasset
 eum ad faciendam veteris testamenti versionem, cum
 sine multa hebraicę lingüę peritiā non possit vtetus tes-
 tamentum transferri? Sed ad hoc producit vnum tes-
 tem Erasmus. Verum audiat tritum illud prouerbi-
 um vox vnus, vox nullus. Audiatur & illud vni testi
 neque Catoni credendum. Sed fingamus Adrianum
 suasisse Erasmo vt idem faceret in veteri testamento
 quod fecerat in nouo. Nunquid propterea Erasmi tes-
 meritas vel laudanda vel probanda est? Minime sane,
 homo erat Adrianus qui & falli & fallere potuit. Ergo
 ne vobis post hac huiusmodi cantionem recinat, vni
 Adriano quinquę alios obiciamus qui & ipsi summum
 apicem tenuerunt, quorum primus & doctus & san-
 ctus imprimis fuit, nonnullaque edidit propter quā
 meruit in cathologo scriptorum illustrium referri.
 Quid plura duobus summis pontificibus Erasmi
 opponimus fere ducentos non Erasmeos, inter Dama-

sum enim qui primus authoritatem biblię Hierony-
 mianę dedit, & Adrianum fuere quasi ducenti sum-
 mi pontifices quorum multi longe doctiores ac san-
 ctiores fuerūt, qui translatione vulgata cōtenti nullam
 aliam fieri introducere suerunt. Denique quoad al-
 ios non summos pontifices qui versionem Erasmicam
 laudarunt, si verbis Erasmi creditur, satis respon-
 sum est.

Non enim aut eruditi theologi, aut veri christiani,
 aut certe in argumento huiusmodi periti sunt, qui
 cum Erasmo sentiunt. Denique quod de pontifici-
 bus dictum est. Idem de doctoribus & doctorellis Era-
 micis sentiendum, quibus & oppono antistites docto-
 res doctosque viros innumerabiles, quorum per mul-
 ti tanta eruditione tanta sanctimonія tantaque pruden-
 tia fuerunt, vt Erasmi fautoribus longe præstantior
 res esse non dubitentur. Et quis oro numerare suffi-
 ciat omnes, viros illustres qui translationem commu-
 nem vt veram, fidelem, autenticam, ac sufficientem lau-
 darunt, probarunt, citarunt, & multo quoque honore
 prosequuti sunt.

Quod si laudanda sit translatio communis (vt laudan-
 da est) quippe quę innumerabilibus pontificibus & do-
 ctoribus qui fuerunt & sunt, probata non dubitatur,
 quomodo erit laudanda probandaque versio Eras-
 mica quę ab ipsa communi dissentit, & facta quoque
 est vt ipsa communis a mendis vindicaretur? Reprobā-
 da potius ac reicienda quę non solum translationi cō-
 muni, sed etiam tot viris summis iniuria est.

Cum igitur iudicio innumerabilium virorum quib-
 us Erasmi nullo mō cōferendi sunt cōmunis transla-
 tio pbetur, & cōsequenter Erasmi versio reprobetur
 quid pdest Erasmo sutorē ita floccifacere, & eius cerebrū

ac iudicium eleuare? Non enim solus sutor Erasmicam versionem reprobatur, sed innumerabiles cum suture sentiunt, qui & longe doctiores ac prudentiores sunt quam sit Erasmus cum suis Erasmeis. Non erat igitur opus sutoriam censuram ita paruipendere & de sutorio cerebro tam impudenter garrere. Est sutor (deo gratias) incolumi cerebro, sanoque iudicio, quod si non esset ei cerebrum melius sanius ac firmitus quam sit Erasmicū cerebellum, procul dubio non posset solitudinis studiū morborum alioque id genus tribulationū onera ferre. Sed de his hactenus. Quod demum ait Erasmus ipse sua scripta iudicio ecclesie supposuisse, hoc non satis est ad vindicandam suę versionis temeritatem. Non enim satis est ad vitandam hereseos vel notam vel certe suspicionem, ecclesie iudicio submittere, sed hoc locum habet tantum in his quę nec definita sunt, nec communi doctorum consensu reprobantur, sed dubia sunt, vel probabilia reputantur. Alios quin si hoc sufficeret, possent hereses iam damnatę sine periculo hereseos libris committi, & ea quę passim reprobantur, impune publicari. At hoc nullus theologus adhuc asseruit, quamobrem hæc euasio Erasmica nullius est momenti.

¶ Ceterum expedita versione Erasmica, ad translationem biblię in vulgarem linguam effectam transeundū esset, nisi me prius cogeret aduersarius hoc loco dicere quicquam de sua paraphrasi. Exigit enim a me alicubi vt dicam quur eius paraphrasis mihi grata non sit. At miror non vulgariter cur tantū tumultum in me faciat, cum in libro de translatione biblię quem persequitur, nihil pene dixerim. Paucis enim verbis monui translationis vt respicerent & suas paraphrases supprimerēt vel viris doctis castigandas traderent. At paraphrases intelligebam commentarios ab eis factos, in quibus cū

multa sunt vicia, hortabar vt emendarent. Greci eius xicum latinosque autores qui de paraphrasi loquuntur ipse sequens paraphrasim coperam pro corruptione siue de prauatione. Sic enim interpretatur lexicū græcolatinum, sic & latini autores de hac re loquentes. At quia dicit Erasmus paraphrasim nihil aliud quā commentarii genus esse, nisi quod perpetuo sustinetur per sona loquentis, vellem nobis antea dedisset authorem probatum qui hoc dicat. Nec enim prodest si adferatur Hieronymus in prologo galeato dicens Et cum intellexeris quod ante nesciebas vel interpretem me est imato si gratus es, vel paraphrastē si ingratus. Nō enim ibi videtur paraphrastem sumpsisse in bonam partem. Quomodo (quęstio) vir prudens ab ingrato quicquam flagitasset quod bene sonat? Sed vt cum res habet dicam paucis quid sentiam de paraphrasi Erasmica, quā do auctor ipse exigit vt dicam quid in ea reprehendendum censeo. Imprimis huiusmodi paraphrasis cassa siue superflua mihi videtur, quandoquidem nihil in ea boni est quod aptius non potuisset in versione & annotationibus poni. Quid igitur hæc superfluitas addita est? idem nulli revidetur cōducere posse. Etenim si excogitata dicatur ad diuine legis elucidationem, fieri hoc poterat longe melius p annotationes. Cur igitur hæc paraphrasis excogitata est? An delectabat copia librorum? Si diuersi authores ipsas paraphrases annotationesq; fecissent, forsā vtrumq; opus tolerabile foret. At cum sit idem autor paraphrasum et annotationum huiusmodi paraphrases videtur prorsus inutiles. Porro hæc nouitas vana temeraria præsumptuosaq; nouitas est. Nullus enim antehac talem præsumpsit insolentiam, at dicit aduersarius non omnia quę nouiter fiunt, taxanda esse. Nam & Thomas aquinas cathenam fecit auream quæ reprobata non est, et tamen nulla similis

antea fuerat effecta, hec euasio nullius est penitus mō-
menti. Siquidem nihil noui dicit ipse Thomas in cathe-
na aurea, sed duntaxat aliena veteraque retulit vtinam
aliquid de suo dixisset, nec tantum versatus fuisset in
alienis referendis, que potuissent ab aliquo longe mi-
noris eruditionis in vñū comportari. Neque vero oma-
nem nouitatē taxo, sed presumptuosam id est quæ vel
noxia vel superflua & inutilis est, quæ & a doctoribus
nouitatū presumpcio nūcupatur, cuius generis est hec
paraphrasis quā reprobauimus. Eteī temerariū ac pre-
sumptuosum est qd hō parū theologus sub psona diuini
norū authorū tādiū loquatur, & in cōtextū quasi refe-
rat ea quæ somniat vel pperā intelligit. Deniq; periculo-
sa est hec temeraria nouitas presertim simplici lectori.
Non enim pōt discernere quando quicq; ex sacris lite-
ris depromptum, vel ab ipso paraphraste additum sit;
eam obrem si omnibus illic positis indubiam fidē tri-
buat, grauiter hallucinabitur. Quod si nihil eorum cre-
dat, quid ei proderit lectio huiusmodi? At iste para-
phrastes Iuuenicum citat pro sua temeritate tuenda dis-
cens eum plūquam paraphrasten scripsisse, qui maiora
statem euāgelii non veritus est sub metri leges mittere.
Etrū hic laudatur ab Hieronymo. At Iuuenicus nihil
hunc paraphrasten iuuat. Siquidem vt ipsemet Hie-
ronymus ait in virorū illustrium catalogo Iuuenicus pres-
biter quatuor euangelia hexametris versibus; pene ad
verbū trāstulit an hoc fecit iste paraphrastes? Minime
qdē. Itē quod factū est in carmine, non est trahēdū in cō-
sequentiā, nec licitū semp est in oratiōe soluta id obserua-
re, quapropter nihil ei cōducit Iuuenicus, presertim cū
nō ita loquatur sub psona diuinorū authorū. Sed rursus
inquit, idem fecerūt vt ipse enarratores laudatissi-
mi origenes & Hieronymus, primum enim quod a pa-
pheta est obscurus ac strictus, idem aliis verbis & ad

ditis multis explicant dilucidius ac fufius, nonnunquā
loquētes sub persona patris, interdum sub psona filii
interdū sub psona pphete, itē quoties audis apud Gra-
goriū quasi dicat, paraphrasim expecta i primis q; ad-
uersarius Origenē citat, non penitus iprobo si fateatur
se cū Origene multis ac pcedēdis erroribus libros suos
respersisse. Et qd aliquot Origenis homilię legātur; itē
plis, hoc ideo fit qd a diuo Hieronymo ita limatē fuisse
credātur vt nihil erroris in eis relicū sit. Sed de his ple-
nius dixi cōtra nouos Origenistas. Et nihilominus ni-
hil tale fecit origenes quales paraphrastes, vt aperte
cōstat. Quinetiā qñ voluit aliquid trāslationi, lxx. inter-
pretū ex aliis addere, signa qdā posuit vt alterū ab alte-
ro discerni posset, at hic paraphrastes nihil addidit quo
discernere queat lector qñ vel suū vel alienū est. Idē
Hieronymus nihil simile presumpsit, sed suos cōmēta-
rios separatim a textu posuit, & si qñ textū inferis faci-
le discerni potest loquitur ipse. Idē fecit Gregorius q
sepe nūero vtitur illis verbis ac si aperte dicat innens
ea quæ sequuntur a se dicta esse. Denique non loquun-
tur absolute in persona dei vel prophete nisi in locis ap-
pertis, vel quorum sensus ex peculiari afflatu spiritus
sibi liquidus erat. Nouerant enim quam temerarium
ac periculosum sit sub persona diuinorum authorum
absolute loqui. Hoc enim si perperam fiat, impietas
temredolet. Siquidem eis ascribere quod nunquam
senserunt presertim sub eorum persona, impium est.
Quapropter hoc audendum non est, nisi rarenter et
in locis quidem illis quorum sensus apertissimus est,
vel certe ex peculiari afflatu spiritus certissimus. Cum
igitur nullus sit qui diuinos libros vbique intelli-
gat ad verum, spiritus sancti sensum, nec propterea
quisq; possit cōtinuā facere paraphrasen in auctores di-
uinos q; ppetuo loquat sub eorū psonis, nisi ex specia-

lissimo afflatu spiritus habeat sanam intelligētiam oīn-
nium eorum; quę ipsi diuini auctores dixerunt, consi-
ciendum est cum stultissimum ac præsumptuosissimū
esse qui continuam paraphrasim in his moliri audeat rī-
diculum vero quod aduersarius fabrum & quosdam
alios eiusdem farinae sodales citat. Nunquid tantę sunt
authoritatis vt in hoc citari debuerint? Et nihilomi-
nus similem temeritatem nunquam fecerunt, vt ex
commentariis eorum aperte liquet, quod et ex ipsomet
Erasmo luculenter conficitur. Ait enim cum redit ad
causam versionis & bonarum literarum, vltra medi-
um libri, in huic modum. Paraphrases in nouum testa-
mentum solus fabricatus sum. Si solus fecit, cur alios
pro exemplo citat? Cur inquam eos adfert pro sua te-
meritate tuenda qui nihil tale fecerunt? Vides lector
quam sibi constet ac sane loquatur iste paraphrastes.
An vero ipse paraphrases complectantur errores ac
impietates, nihil impresentiarū dicam, sed iis qui dis-
gentius eas excusserunt, iudicium relinquo. Nō enim
in eis ita versatus sum vt velim aut possim censorem
in hac parte agere. At miraculum mihi grande erit si
nihil in eis sit errorum ac viciorum cum nullum eius
laborum (qui de rebus theologicis tractet) absq; errori-
bus adhuc inuenerim. Sed de his hactenus.

Capite decimo sexto refelluntur dissoluunt-
turque nugamenta quęlibet Erasmus cōs-
tendit bibliam licite verti posse in līn-
guam popularem & deinde, ver-
sio ipsa quę in linguam po-
puli effecta est impro-
batur,
(.)

Am vero ad translationem bibliae in
vulgatam linguā effectā accedamus.
Eam em̄ vt licitā totis viribus defen-
dit Erasmus. At ego nouissimo capi-
teli libri nři affatim pbavi talē versio-
nē fieri nō debere. Si visis probatio-
bus nostris pleuerat in sententiā, de-
buisset nobis decenter respondere, verum hoc minime
facit sed suo more dicta nostra duntaxat arrodit. Sed vi-
deamus q̄ infelicitate hoc est misere ac indocte hoc ip̄m
efficiat. Imprimis ait nūq̄ fuisse auctorem vt quisquā
sacros libros verteret in linguā vulgatam, nec tale quic-
quā vnq̄ se fuisse aggressum. Cur igitur temeritatem a-
lienam defendere nititur, qui suas decenter tueri nō po-
test? Cur potius non reticetur? Cur mea conuellere au-
det? Sic enim in me arguitur. Quum dixerim spiritui
sancto placuisse stylum humilem & popularem quo sa-
cra scriptura legi possit & intelligi pariter a doctis & in-
doctis, quor eos reprehendit qui libros sacros vertunt
in linguam populi? Sed audiat iste ter maximus dyale-
cticus alterum ex altero minime pendere, & propterea
vnum probari, & alterum reprehendi sane posse, fateor
me dixisse stylum humilem placuisse spiritui sancto quo
scriptura sacra posset facilius intelligi, sed nunquid dixi
eam esse laicis, idiotis, ac mulierculis proponendam siue
legendam. Minime sane, sed intellexi eam facili stylo
fieri debere vt ab omnibus clericis monachis & aliis id
genus (quibus incumbit ac licet sacros libros euoluere)
intelligeretur facilius. Nam in eis licet sint docti & in-
docti, tamen indoctorum longe maior messis est, qui-
bus in hac parte fuit consulendum vt doctis. Quod au-
tem ait doctos sepe translationem bibliae non intellige-
re, fateor si doctos capiat vt solent latinisatores, sed infici
or de vere doctis praefertim theologis qui potissimum

fructus sententiarum curant de foliis verborum nō ita solliciti, quibus & satis sunt glossatores & expositores, nec græcis aut hebrais exemplaribus indigent. Quod vero indocti hoc est qui in arte hūanitatē tenuiter norunt, nec theologice quoque sciunt, sed tamen grammaticam utcumque didicerunt, bibliam parum intelligant mirum non est, sed multo minus intelligerent si culto stylo facta esset. Sed ad institutum reuertētes dicamus bibliam latinam optimo iure factam tūtilē humiliplasnoque stylo ut ab omnibus, quibus licet facilius intelligeretur propter causas allignatas suo loco, & nihilominus non deberet verti in linguam vulgatam ob causas a nobis dictas capite ultimo de translatione biblie, hoc enim est sacris literis probatisque doctoribus aduersum, Hoc etiam detrimentis periculisque multis est obnoxium, quemadmodum praefato in loco probauimus, hoc demum nihil utilitatis seu fructus adferre posse videtur. Sed blaterat Erasmus & ait sitantum est periculi sacros libros ab idiotis legi, ferenda lex esset ne discerent pueri latine videlicet ne vulgus intelligat euangelium, Imprimis nunquid lingua latina diuinitatē discitur pro euangelio intelligendo? Ridiculum. Nunquid docentur pueri linguam latinam ut euangelium mox intelligant? Ridiculum. Nunquid & prohibentur intelligere euangelium quod canitur in templis illis ipsi qui capere possunt? Ridiculum. Nunquid igitur ferenda est lex ne pueri discant linguam latinam? Plane ridiculum. Non enim consequens est si sacri libri non sunt vertendi in linguam popularem propter pericula quæ facile contingere possunt, propterea ferendam esse legem ne pueri latinam linguam discant, hæc enim consequentia prorsus est inepta. Immo curandum est ut linguam latinam discant non solum ut latine loquantur, sed etiam ut alias disciplinas oportuno tempore intelli-

gant, ut intelligant (inquit) apto tempore euangelia quæ in templis legi consueuerunt, & alia scripturæ mysteria cum ad grandiorē etatem peruenerint, si tamen status eorum hoc exigit, & ad theologiam sortem vocentur. Nihil ergo commune habent vertere sacros libros in linguam vulgatam, & erudire iuuenes linguam latinam, hoc enim decens est, Immo necessarium aliis disciplinis acquirendis. Illud vero indecens ac ineptum. Ardicit aduersarius, Si nemo debet legere sacros libros nisi qui iam cognoscit spiritus mysteria, nemo prorsus leget quum ideo legamus libros sacros ut incipiamus intelligere. Nescio quo tendat hoc Erasmicum nugamentum. Quis vnquam dixit non esse legendos diuinos libros nisi prius intelligantur? Immo tradit Augustinus secundo libro de doctrina christiana eum qui vult diuinos libros intelligere, Imprimis debere eos habere, legere, mandareque memorie etiam si non intelligat prima fronte quod legit, deinde quæ in eis aperte posita sunt, ut sunt præcepta viuendi & regulæ credendi, diligentius inuestigare, & post modum facta quadam familiaritate cum ipsa lingua diuinarum scripturarum ad ea quæ obscura sunt discutienda pergere. Ad sapientiam enim diuinæ scripturæ certis gradibus perueniendi de quibus partim ipse Augustinus ibidem meminit. Possunt igitur legi diuini libri etiam si non intelligantur, sed in ea lingua qua palam traduntur legendi, imo leguntur a clericis & monachis in officio ecclesiastico, & tamen a nonnullis parum intelliguntur. Verum ex his non sequitur bibliam sane posse transfundi in linguam vulgarem siue popularem ut ab idiotis & mulierculis læscitetur. Nō enim tales personas decet biblicæ lectio, quæ longe plus eis officeret quam proderet. Stultum enim est id agere quod interdictum est, & plus detrimenti quam commodi sit allaturū. Atque biblicæ versio in lingua

vulgatam & eius lectio vulgo interdicta sunt, & multa quoque incommoda facile parere possent. Biblia autē latina nec improbat, nec eius quoque lectio ita passim interdicatur, imo nonnunquam precipitur, aliquādo vero cōsultur, quā interdu quibusdam dissuadet, non quod per se mala sit, sed quod per accidens aliquādo per se malum adferat. Quod autem rursus garrit & ait, olim psalterium Cathecumenorum erat lectio, & nunc periculum est si Christianus legat psalterium nota lingua, Bella scilicet obiecit. Quis interdixisset cathecuminos lectio ne psalterii quom nihil videretur cathecumini inminere periculum? Nunc autem interdicuntur Christianis similes lectioe bibliae quod experientia docuit multa detrimenta fuisse consequuta ex huiusmodi lectione, ut igitur tantis incommodis occurratur, dicūt sapientes bibliam non esse vertendam in linguam popularem. Et si stulta audacia hoc effectum sit, eam publicari non debere, ridiculum vero est quod ait. Aduersus obscuritates aut allegorias occurrī posset praefationibus & annotationibus, hoc enim si fieret, opus esset commentarios & glossas biblicae simplici populo tradere. Et quia erunt illi commentarii, an Erasmi vel Fabri? Quis vnquam tantā excogitauit insanā? Ceterum aduersarius ipse nullum ordinē seruans, me subinde taxat quod inepte citarem illud Hieronymi, hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc vniuersi praesumunt, lacerant, docent antequā discant. Non damnat vir sanctus (inquit) quod promiscue legeretur ab omnibus scriptura diuina, sed quod eam docerent qui nondum eam didicerant. En vna de glossis Erasmi, imo vtrunque vellicat Hiero. ut patet ex cōtextu siue cōsequētia verborū. Si quidē in eo loco pronūciat imprimis neminē in scripturis sacris sine praegūo & mōstrare sentiam posse ingredi, quod pbatī grāmāticis, rhetorib⁹ & alijs, & subdit. Quod

medicorum est promittunt medici traſant fabrilia fabri. Sola scripturarum ars est quam sibi passim omnes vendicant. Et rursus, hanc garrula anus, hanc delirus senex &c. Ex hoc enim verborum contextu patet Hieronymum ipsum reprehendere eos qui legunt ac versantur in literis sacris quas a praetore non didicerūt, igitur non solum taxat eos qui docēt scripturam illam quam non didicerunt, sed etiam eos qui absque praetore legunt ac versantur in ea, quod & innunt illa verba praesumunt, lacerant, docent. Si enim taxaret eos duntaxat qui docent, incassum posuisset praesumunt & lacerant. Sed argumentum aliud eius adamātum excutiamus quod mox subiicit. Apud Iudaeos crassos (inquit) prophetae legebantur promiscuo populo lingua omnibus nota, & christiani arcantur a lectione sacrorū voluminū? Fateor legebat populo lex a Moysē tradita quae primum lingua omnibus nota scripta fuit, sed probandum fuerat prophetas obscuros postea vulgo lectos fuisse. Et tamen si probaretur, non propterea sequitur christianis omnibus sacra volumina esse legenda, ut statim probatum est. Quod autē vellet Erasmus omnes christianos sic legere libros sacros, quemadmodum legit Eunuchus ille candacis Reginae, velle illud stultum est. Eunuchus enim ille doctus erat, eam ob rem legere poterat quod vulgo non licet. Quod autem postea ait Hieronymū gratulari quod arator aliquid e psalmo decantet ad stium, & morem illum dicit fuisse tempore Pauli ut singule suum psalmum recitariant, hec nihil pro eo faciunt. Non enim legimus tempore Hieronymi bibliae versam fuisse in linguam popularem, Et si aliquid eius puta psalterium sic versum fuerit, non tamen passim lectum fuisse putatur, sed a quibusdam personis & collegiis tantum. Ex quo non conficitur biblia in lingua populari vulgo proponenda esse. Quod autē

ait apostolos scripsisse lingua vulgo nota & hāc translationē fuisse cerdōibus etiam notam apud italos, hispanos & gallos, ridiculū est. Sed magis ridiculū quod ait gallorū linguā declarare populū olim loquutū latine, Si ita est vbi igitur sunt vestigia vel testimonia quę p̄bant vulgus gallicum aliquādo latine fuisse loquutū? quādo etiā & a quo tanta vicissitudo facta est? quā cau-
la fuit tantę mutatiōis? quomodo nullus author huius rei meminit? quis gallice postea loqui docuit? Somnia Erasmi sunt hæc. At dicit Augu. multa dixisse apud promiscuam multitudinem q̄ per notarios excepta sūt. Quid tū postea? Nūquid p̄pterea sequitur vulgus omne latine intellexisse? ridiculum. Audiebāt & intelligebant qui latine sciebant. Nōne & predicatorēs multa latine proponunt & longas authoritates interdum referunt, cum tñ eas multi non intelligant? At dicit Augu. stinum cautionē fecisse in donatistas quam sic moderatus est vt nullū inesset verbū quod nō ab infimis etiam idiotis intelligeretur, hoc nō ita dicit Augu. vt hic perperā citat. Subscribā Augu. verba quę in primo libro Retractionū habentur capite. xx. Volens inquit etiā causam donatistarū ad ipsius humillimī vulgi & omni no imperitorū atq; idiotarū noticiam peruenire, & eorum quātū per nos fieri posset in harere memoriā, psalmum qui eis cātaretur per literas latinas feci. Vides vt Augustinus nō dixerit se fecisse psalmum illū vt intelligeretur ab omnibus, sed vt causa donatistarum ad oīm notitiā perueniret, At inter hæc magnum est discriminē. Multa enim sunt quę quā audiuntur nō intelliguntur & tñ excitant vt aliquid in memoriā veniat, & p̄pterea memoriter discunt, verbī gratia cū oratio dominicā vel symbolum apostolorū dicitur, oēs audientes excitātur ad memoriā de deo habendā, & tamē nō oēs intelligūt hoc ipsū quod dicit, q̄uis oēs hæc memoriter teneant

Similiter cū canit Ave maris stella, oēs intelligūt hymnū hūc dici ad laudē Deiparę virginis, & p̄pterea excitātur ad deuotionē & recordationē eius, sed & multi laici hymnū ipsū sciūt memoriter, & tñ nō p̄pterea sequūt oēs vel intelligere latine, vel etiā intelligere qđ memoriter tenēt. Sic Augu. fecit hymnū vt cū caneret in ecclesia vel alibi intelligeret esse factū cōtra partē donatistarū, & etiā mādaretur memorię vt scilicet oēs sibi p̄suaderēt eius secta cauendū esse. At nō dicit se fecisse vt intelligeretur ab omnibus etiam idiotis quod in illo psalmo particulariter continebat. Male igitur citat & intelligit Augu. aduersarius. Sed vide cōsequenter lector q̄ impudenter ineptiat ordinē; perturbet. Jam carpsit quod in medio huius disceptatiōis Hieronymū citauerā, & nunc reuertit ad exordiū in quo illud sacris e literis citauī. Nolite sanctū dare canibus neq; mittatis margaritas vestras añ porcos Matthai. vii. & ait me infelici ter citasse. Nō em̄ dictū est (inquit) de libris sed de prædicatione euāgelij, ne predicarent indignis & auersantibus. O summū theologū & omni admiratione dignū. Ergo ne piaculū erit verbis seu p̄dicatione sanctū canibus dare, & licebit libris ac scriptis margaritas mittere añ porcos? Nōne libri ipsi quodāmodo p̄dicatores sūt? Nōne magistri & doctores? Enimvero plus interdū afficiunt q̄ aridi tepidiq; p̄dicatores? Viua vox (fateor) ceteris paribus magis afficit. At nihilominus libri ipsi suā habēt energiā qua pios legentiū animos penetrāt. Si nihil possunt libri, cur igit scribuntur? Postea me taxatq; dixerim in republica multos esse canes dicens hoc pacto. Bellum vero q̄ populum christianū furor appellat canes & porcos, quum Christus appellet filios thalami. Dicat iste sycophanta vbi populum christianum appellari canes & porcos. Hæc mea verba sunt. Cum igitur in republica sint quamplurimi canes hoc est im-

pugnatores veritates vel ad vomitum peccati reuersi, sint & quāplurimi porci, i. contemptores aut in luto viciorū versantes, sint deniq; pleriq; indigni quibus talia pponant, nō sunt passim cōmittēda sacra scripturę mysteria, ne fordidis actibus ea cōcūcēt, vel nō intelligētes ea cōtēnāt, vel male intelligētes erroris occasione inde hauriāt, hactenus mea. Nūqd' in his verbis populus christianus vocatur canes? At iste sciolus nesciens quid rīdere deberet ad authoritatem Chrysostomi quam illic citaram, ex qua & collegeram id quod retuli ad calumnias suo more se conuertit. Et nihilominus ab eo percōtor ubi christianos male viuentes filios thalami vocet Christus? Et tamen horum longe maior mellis est, Sed insurgit & ait Si canes sunt qui turpiter viuunt, ne doctis quidem ac sacerdotibus quibuscūq; ac monachis fortassis nec theologis fas erit attingere sacros libros, q̄ inter hos sint plures mali quam boni. Si scriptura diuina nihil aliud esset quam cibus animi, poterant arceri prophani, nunc quoniam & medicina est, profuit & malis eam attigisse. Mira scilicet Erasmi argumentatio & ex dyalecticis penarlibus de prompta. Nunquid præfata Matthæi authoritas quam citauī, probat non esse fas quibusuis malis sacros libros attingere? Nūquid & Chrysostomus qui eam interpretatur, hoc ait? Minime quidem. Non enim omnes mali arcentur penitus a lectione diuinorum librorum, imo vero admonendi sunt & ipsi (quibus tamen hoc licet) vt deuote libros ipsos legant, quandoquidem ex deuota lectione nonnunq; lector compunctionis gratiā consequitur, quod frequēs experientia probauit. Non igitur omnes mali arcētur a lectione diuinorum voluminū, modo legantur in ea lingua quam ecclesia probat, cuiusmodi est biblia latina. An vero mali omnes sint admittendi ad lectionem biblie quæ latina lingua scripta est, nō est proprie

huius instituti discutere. Siquidem disceptatio in hoc versatur an liceat bibliam vertere in linguam vulgatā vt ab ipsis idiotis mulierculis & alijs latine nescientibus legi queat, quod quidem minime fieri debere diximus probauimusque sufficienter. Sed quærīt aduersarius, si liceat clericis monachis theologis & doctis, qui mali sūt sacros libros attingere, cur arcebūtur prophani & idiotæ, præsertim qui bonis sunt moribus? Si rogatur cur prophani & idiotæ, qui latine nesciunt, arcentur a lectione biblie latine, stulta questio est, quomodo enim legerēt quinē ipsos quidem characteres norunt? Idem si quæratur quur prophani qui legere quidem possunt, sed nihil aut parum intelligunt, quod legunt. Rursus questio inepta est. Non enim terendum tempus est in lectione quam nihil aut pauxillum intelligunt, nec intelligere queunt. Si vero quæratur cur arcentur idiotæ a lectione biblie in lingua populari transfuse, Respondeatur imprimis versionem huiusmodi fieri non debere. Sed & si iam facta est, nihilominus eam lectionandam nō esse, præsertim a prophetis & idiotis qui longe plus de trimenti quam adiumenti inde haurient. Et quanquā scriptura diuina non solum est cibus, sed etiam medicina, certe qd' in se est, multis tamen nuda eius lectio nec medicina, nec antydotum, sed venenum lethiferū est. Nonne vinum ex se bonum est? & tamē noxium est febricitantibus. Sic & diuina scriptura ex se bona est, sed vsus eius nonnunquam est perniciosus. Sed dicis, esto huiusmodi lectio interdū sit periculosa, tamen aliquando utilis esse potest. Non igitur ita vnīuersim interdicti debet. Respondetur lectionem biblie in populari linguam verā interdicti debere prophetis & idiotis vnīuersim propter incommoda quæ plerunq; inde prouenirent. Et quanquam commoditatis nonnihil inde proficisci posset, hoc tamen contingeret rarissime.

At vero ea nō sunt vulgo permittenda, quibus frequē-
tissimum inest periculum, esto non nihil interdum vti-
litatis provenire queat. Neq; vero satis cordatus ac pru-
dens est, qui putat ea quæ fere semper siue ereberrime
noxia sunt, interdici non debere. Ergo rarissimus frus-
ctus qui forsan ex lectione bibliæ in linguam vulgatā
versæ proveniret, non facit quin lectio huiusmodi vni-
versim siue passim interdici debeat. Satis enim esse de-
bet simplici rudique populo ea nosse viva voce quæ ad
ad salutem necessaria sunt. Quod certe sine bibliæ lectio-
ne fieri potest. Sunt enim parochi ad hoc deputati, vt
plebem sibi traditam erudiant. Et si illi ad hoc non fuisse
ciant, quod rarissimum est, sunt tamen alij clerici vel do-
cti viri, qui hæc trita docere possunt. Infelicissima est
enim illa parochia (si tamen vlla est) quæ nec vnum cle-
ricum, aut laicum habet, qui hæc trita docere possit.
Sed si aliqua esset huiusmodi, quid prodesset ei biblia
in popularem linguam transfusa? Quis eam rudi po-
pello, vel legeret, vel interpretaretur? Sit ergo contem-
tus popellus audire ea quæ salutis necessaria sunt, nec
quærat bibliam sibi transfundi, quoniam hæc curiosi-
tas perniciofa est, quæ non salutem, sed interitum ope-
ratur. Nec fidem tribuat spiritibus erroris, & mendacij
qui asserunt impudenter lectionem huiusmodi bis-
bliæ vtilem ei fore. Hoc enim insanum mendacium, &
a vaferrimo damone excogitatum, & a membris eius
disseminatum est, vt simplex populus facilius intreat.
At dicit aduersarius veritatis concionator, populum
habebit certe magis docilem, si fuerit vtcunque lectio-
ne sacrorum voluminum præparatus. Et quis antehac
dicit præmittendam esse a rudi popello huiusmodi le-
ctionē, & vt magis docilis sit, & ad concionem audiē-
dam præparatus? Immo nec clerici quidem ad concionē
accedentes hoc modo præparantur. Et quis nouit quid

Concionator sit præpositurus? Sed si hoc compertum
esset, nunquid exigitur præuia lectio eorum quæ in
concione dicenda sunt? Ridiculum. Non inficior quin
præuia lectio euangelij, quod explanandum est, pos-
set quicquam conducere, sed dico stultum persuade-
re velle lectionem bibliæ popularis vtilem populo fo-
re. Talienim lectione frequentius ad errores & inter-
ritum præpararetur. Sed ait aduersarius, vbi interim
agnus qui ambulat in hoc flumine? Si agnus mergi-
tur ac prefocatur, mentitus est Gregorius.
At non est mentitus Gregorius, sed Sutor hunc perpe-
ram citat. Imprimis illud Gregorij, nec capite vltimo,
nec alibi citauit ad improbandam bibliæ versionem in
linguam vulgatam, quapropter nescio quid calumnia
tor iste præfatum verbum hoc loco citet, nisi vt obiter
me taxet, quod male citem sacras literas. At ipsenī
hil adfert, sed quæ a me citata sunt, perperam inter-
pretatur. Non enim per agnum, qui in flumine sacrę
scripturę ambulat, Gregorius intelligit rudem popel-
lum, vt iste somniat. Nunquid rudis populus tempo-
re diui Gregorij libros diuinos euoluēbat? Num
quid eloquia mystica tractabat? Minime quidem.
Non ergo per agnum intelligit ipse Gregorius rudem
popellum, præsertim qui præsumit attingere ea quæ
eum non decent. Enimvero qui ita curiosus, & arro-
gans est, recte agnus dici non potest. Intelligit ita
quæ tenuiter dictum humilem, ac mansuetum, quibus
perficię literæ contentus, profunda mysteria, quæ pe-
netrare nescit, doctioribus penetranda humiliter res-
linquit. Talis enim agnus ambulat, scilicet in locis
planis & apertis & tamē is qui sibi sapiens & acutus vi-
detur, si eisdem in locis aliquid aliud interior scrutā-
ri curiose satagat. Interdum nec ipsū sensum literalem
capit, qui allegoriam erucere conabatur.

Quod enim ita intelligat Gregorius patet ex his verbis, quæ ibi, hoc est in epistola moralium præmisit, hoc dicens modo. Aliquando autem qui verba accipere historia iuxta literam negligit oblatum sibi veritatis lumen abscondit. Cumque laboriose inuenire in eis aliud intrinsecus appetit, hoc quod foris sine difficultate assequi poterat amittit. Et subdit, diuinus autem sermo sicut mysterijs prudentes exercet, sic plerumque superficie simplices refouet, habet in publico vnde paruulos nutrit, seruat secreto, vnde mentes sublimium in admirationem suspendat. Quasi quidam quippe est fluuius, vt ita dixerim, planus & altus in quo & agnus ambulet & elephas natet, hæc Gregorius. Non ergo rudis populus (cuius non est sacros libros euoluere) per agnum intelligitur, sed vir vtrunque eruditus, cui licet sacris in literis versari, quarum & literalem sensum in multis capere potest, sed alta siue secreta non potest. Ita enim est effecta diuinitus sacra scripturæ omnibus prodesse queat, modo alit humilitas. Etenim tenuiter docti qui paruuli vocantur refouentur superficie literæ, doctiores vero si sunt humiles, etiam alta & profunda mysteria penetrant in locis scilicet illis vbi querenda sunt. At vero superbi & arrogantes siue docti sint siue indocti, veram eius intelligentiam plerumque non capiunt. Quod & ex diuo Augustino super Genesim aperte liquet qui de sacra scriptura agens, in hunc modum ait. Sic loquitur vt altitudine superbos irrideat, profunditate attonitos terreat, veritate magnos pascat, affabilitate paruulos nutriat, hæc ille, qui & paruulos parum doctos, sed humiles intelligit, non autem rudes plebeios, quibus lectio sacra scripturæ interdicta est.

¶ Sed ait aduersarius, nec mulieres quidem arcendas esse a lectione sacrorum librorum. Illic enim (ait) discet quid debeant maritis, quid liberis, quid famulis.

Pulchra scilicet euasio, quasi vero opus sit propterea totam bibliam a mulierculis lectitari. Et quomodo poterunt ea quæ dicit aduersarius intelligere ex nuda bibliæ lectione? Nonne opus erit commentarij? Sane opus erit & præceptore. Si enim omnia ex lectione caperentur, igitur superflui essent commentarij, cassi essent & præceptores. At hoc dicere absurdissimum est. Denique quum insignes doctores de statu hominum agentes paucis apertisque verbis ea congesserint quæ singulis pene viuendi generibus necessaria sunt, quæ & ab eis longe facilius ac sine periculo peti possunt, stultum est dicere bibliam in vulgarem linguam esse vertendam quæ ab idiotis, nec sine grandi periculo legi, nec absque multis expositionibus intelligi posset. Quis enim sapiens vnquam dixit ea quæ sunt maxime difficilia, laboriosa, periculosa, & plerumque perniciofa sane attingi posse, quæ id ipsum quod per ea quæritur, potest alias sine difficultate ac periculo haberi? Itaque mulieres domesticos viros interrogent, vel certe ab ijs qui doctiores sunt, discant ea quæ ad statum suum pertinent, nec præsumant sacros attingere libros. Stultum enim ac superfluum est in multis propter pauca laborare & quod facili compendio assequi possis, longiori via adipisci velle. At dicit aduersarius magis arcendas esse mulieres a libris qui nihil habent præter ineptas fabulas, a chartis alijsque lusuibus, fateor eas ab his arcendas esse. Et nihilo minus si fieri non possit, malum malo addendum non est. Quod tamen fieret si lectio bibliæ popularis etiam eis permitteretur. Sed rursus ait aduersarius. Si ideo sit populo eripiendi sacri libri quod hinc Valdenses prolapsi sunt in errorem, corripiendi forent & eruditus, quod Origenes Arius & alij multi hinc hauserint suas hæreses. Rursum tollenda erat e medio philosophia prophana, quod hinc plerumque hæreses natae sint. Responde-

tur hanc obiectionem nihil aduersario conducere. Nō enim hic agitur de biblia græca vel latina aut lectione eius, sed de ea quæ in vulgata lingua versā est. Hæc enim nō est rudi popello permittenda, qđ eum nō deceat, quod sit ei periculosa, quod frequentissime perniciem ei adferret, quod vix vñquam quicquam commoditatis inde populus ipse hauriret, quod demum faciliori securiorique via posset atsequi quæ sibi necessaria sūt. Neque vero sequitur propterea a viris doctis bibliam latinam passim eripi edam esse, quādoquidem biblia viros huiusmodi decet quibus & vtilis est frequentissime, nec passim periculosa vel perniciofa eis esse solet. Et quanq̃ nonnullis doctis per accidens aliqui fuit noxia, nulli tñ perse nociua fuit, sed & paucissimis cōparatio nec ceterorum fuit perniciofa. At qui lex publica ferenda non est propter ea quæ per accidēs sunt, & rarissimis contingunt. Vbi em̃ casus aliquis peculiaris accidit peculiariter consulendū est. Possit igitur causa rationabili suggerente lectio biblie viro docto nōnunq̃ interdici, quæadmodū & vinū febricitanti. Idemdem de philosophia dici potest, quin & aliqua pars eius monachis prohibetur. At nō est tota generaliter prohibēda, cū vtilis sit admodū vitæ humanæ, imo fine eius ope nec theologia nec biblia satis decenter intelligi potest. Eā obrē tradit diuus Aug. secūdo lib. de doct. christ. libros seculares esse legendos pro intelligentia sacrarū literarū. Sed de his alias. Porro quū probare sacros libros rudi popello legēdos nō esse. Inter ceteras hanc adduxi suasionē p̃fectis suis obmurmurabit q̃ sibi vicia eorū multis locis reprehendatur. Hæc rationē eludit aduersarius hoc pacto dicens. Imo ideo prodita sunt ista sacris voluminibus, vt lux veritatis arguat omniū mala opera. At hæc euasio nullius est momenti. Non em̃ vicia principū & prælatorū sacris literis credita sunt vt legantur ac repre-

hendantur a simplici popello, qui murmuratōis vicio solet obnoxius esse. Si quidem nō est subditorū passim arguere vicia suorū p̃fectorū. Ergo ibi p̃dita sunt maiorū vicia, vt ipsi met ea lectitēt & relapsicant, vt legāt etiā ea doctores & alij quibus auctoritas data est vicia palā vellicandi. Hoc enim modo vicia decenter produntur & murmuratōis occasio subditis præripitur, quæ certe arcenda est quo ad eius fieri potest. Est enim populus ad obmurmurandū suis p̃positis valde p̃penius, itaq̃ sacri libri sunt ei prorsus eripiēdi ne ampliorē murmurandi causā hinc hauriat. Itē ne constitutiones ipsorum principū ac prælatorū floccifaciat, quod facile facturus esset, si eas seriret sacris in literis nō esse. Sed dicit aduersarius. Imo discet facere discrimen inter p̃cepta dei & constitutiunculas pharisaicas. patrū aut consuetudines amplectetur cū reuerētia. Imprimis dicat quæ sunt constitutioniuncule pharisaicæ, legimus olim phariseos, qui ludæorū clerici fuere, vt ait hiero. a Christo fuisse reprehēfos p̃pter quasdā traditiones quibus irritū dei mandatū faciebant. At hoc t̃pe nullas huius gñis noui, dicat igitur iste oblatrator quæ nā sint illæ? Sed fingamus aliquas humanas cōstitutiones rationi aduersas esse, vt sunt forte nōnullæ cōsuetudines q̃ statui religiōis iniuriæ sūt, quo modo tñ faciet discriminē populus inter eas? Itē vel omēs amplexabitur quas nō leget in libris sacris, vel nullas, vel dūtaxat aliquas? Si oēs, nō erit opus facere discriminē. Si nullas, eodē modo nulla differētia opus erit. Si solum quasdā, quo pacto malas a bonis discernet, cū etiā docti vix aliquando discriminē facere queāt? Rursus quomō sciet quædā fuisse ab apostolis instituta q̃ Christus non expresserit? An cōsequēs sit si qdā cōstitutiones in sacris libris exp̃ssæ nō sint, eas ab apostolis institutas esse? Hæc sunt deliramēta plusq̃ anilia. Igitur fatendū est imminere periculū humanis cōstitutionibus si popello biblie lectio-

permitteretur, quoniam si sentiret eas sacris in libris non esse, facile cōtemneret præsertim hoc tempore quo vel a nonnullis insanis homunculis nihili penduntur. Sed reliquas huius nugatoris nenias subiiciamus, quibus nititur rationes meas eludere. Dixeram ex vulgatione biblie in linguam popularem versæ facile sequuturam sacrorum librorū irreuerentiam, hoc mire ridet aduersarius. O graues (inquit) rationes quasi sacri libri nō dignentur facere nisi inter puluillos sericos, neque cōscribi manibus nisi balsamo vinctis. O egregiam dixeris & ego Erasmi responsionem & loco parum honesto dignam. Si non possint serico vel alio huiusmodi præcioso deo decori sacri libri, nunquid propterea irreuerenter tractandi sunt? Imo cauendum est ab indigna cōrectatione eorum quantum fieri potest. Nam & Iudei eos reuerenter tractant, vt dixi. Nūquid debemus Iudeis negligētiore esse circa libros diuinos, præsertim euāgelicos. Minime quidem. Et tamē si permittatur biblia rudi populo, frequenter venit in locum parum honestum & plerunque tractabitur a paruulis & alijs id genus inhoneste, quod tamen pro viribus cauendum est. Nec danda est occasio huiusmodi periculis, præsertim cū nulla necessitas, vel vtilitas ad hęc impellat. Deinde aduersarius quandam permissionem a me factam taxat. Dixeram enim euangelia & epistolas quæ palam in templis canuntur & in prædicationibus explanantur, posse in linguam popularem verti, cum fidelis ac decenti explanatione, quod certe concesseram, vt hoc modo compesceretur vulgi murmuratio, quæ cōsequi posset, si nihil sacrorum librorum ei liceret attingere. Considerabam ex hoc nihil periculi magis contingere posse quàm ex prædicatione populari. Intelligebam tamē hoc prudenter effici debere scilicet pro illis qui legere quædam norunt, sed bibliam latinam nec intelligunt nec prædi-

cationem quoque audire possunt. His ergo permiseram legere diebus festis loco prædicationis ad vitandū oculum iners, & colloquia praua quæ huiusmodi diebus vbertiora esse solent, permiseram inquam vere pijs ac deuotis qui ad lectionem biblie non accedunt curio sitate sed deuotione, permiseram denique quando non imminet propterea periculum erroris, murmuratiōis, vel irreuerentiæ, quod quidem per decentem explanationem fieri posse putauī. Nam si decenter fieret, & ab errore vindicaret, & a murmuratiōibus compescendum esse locis oportunis admoneret, & demum ad libros diuinos honeste tractandos adhortaretur. Denique que ex huiusmodi lectione pie ac prudenter effecta, scilicet obseruatis simul illis quæ diximus, non illa sequerentur pericula quæ ex lectione biblie popularis cōtingere solēt. Nō igitur intellexi oibus indiscrimināter permittendam esse lectionem huiusmodi, in deuotis enim, contemptoribus ac imprudentibus huiusmodi lectionem permittendam non censui, sed pijs deuotis ac prudētibus quibus nihil periculi immineret. Sed querit a me aduersarius, si auctoritas ecclesiastica in totum submouet laicos a lectione sacrorum voluminū, quam auctoritate permitto hoc quod permitto. Imprimis non permitto auctoritate sed ratione suggerente, quæ videlicet obseruatis diligenter iis quæ dicta sunt, lectio huiusmodi conducatur deuotioni & saluti, nec quæquam periculi hinc contingere saltem frequenter posse videatur. Sed dicat, si permittatur quibusdam ceteri contendunt ita sibi permitti debere, quod si fiat sequenter illa incommoda ob quæ dictum est idiotas non debere sacros libros euoluere. Respondetur si tanta sequerentur incommoda ex lectione huiusmodi quanta ex lectione biblie in popularē linguā versæ cōtingere solēt, omnino illa prohibenda esset. At in hoc casu non per-

missi quod permisi. Et ideo si patribus videtur nec euāgelia nec epistolas quæ passim in templis canuntur, debere in vulgatam linguam transfundi propter detrimēta quæ frequenter hinc contingerent, nihil refragor, nihil contendo, sed eorum sententiæ accedo. Siquidem nihil est popello concedendum ex quo passim plus nocuēti quam vtilitatis contingere potest. Denique vt huic rixæ finem faciam, auctoritate ecclesiastica constitutum est vt biblia non vertatur in linguam popularem, quam quidem constitutionem compertā non habebam quā librum de translatione biblię edidi. At postmodum intellexi Lizecium iuris vtriusque peritissimum & in senatu Parisiensi aduocatum regium comperisse in quodam vetusto codice decretalem quandam siue diploma apostolicum quod incipit Ex iniuncto, in quo Papa Innocentius prohibet ne sacra biblia vertatur in linguam vulgatam, cui senatus Parisiensis consentiens constitutionem quandam nuper fecisse dicitur qua submouet in totum laicos a lectione sacrorum voluminum. Contra nitentes grauius penitus mulctandos censet. Et recte sane. Nunquam enim hec noxia temeritas profligari satis potuisset vel rationibus vel auctoritatibus, itaq; fuit penali constitutio ne opus. Ceterū cū aduersarius fuerit ad monitus prefatę constitutionis apostolicę, hoc fere dissimulat, & nihilominus interpretatur eam hoc modo dicens si qua constitutio prodita est a patribus ne vulgus habet sacros libros, sic censeretur debet vt pharmacum pro rationis ac personarum datum. Certe liquet eā (vt ait) non esse probatam vsu publico, iam enim populus habet sacros libros in linguam vulgatam versos ac legit palam, itaque noluit ecclesia illam constitutionem esse perpetuam sed pro ratione temporum ac personarum.

En egregia interpretatio Erasmi qui tantum in iure pontificio quantum in cesareo capit, imprimis illa constitutio est vniuersalis quæ & repolita fuerat in corpore iuris canonici.

Quapropter vehementer demoror cur non fuerit cum ceteris impressa quæ recentem quorundam temeritatem (vt opinor) cohibuisset, qui bibliam in linguam popularem versam paucis ante diebus imprimendam curauerunt eos enim latebat huiusmodi constitutio, cuius rationem (ni fallor) habuissent, si palam prodita fuisset, quanquam ratio ipsa debuerat eos atanta insolentia compescere.

Non igitur est pharmacum pro ratione temporum ac personarum datum vt somniat aduersarius, sed medicamentum preseruatium & vniuersale, quod & cunctis admodum & perpetuo valere debet, ne temeritatis morbus (qui corporis mystici armoniam, ledit) serpere diutius permittatur. Sed dicit eam vsu publico comprobata non esse, quum multi sacros libros in linguam popularem versos habeant legant recte tententiam in templis dissimulante pontifice, videtur ergo illa constitutio perpetua non esse, nec modo quempiam obligare.

Quicquid garrit Erasmus non puto bibliam in linguam popularem versam, legi palam in templis. Sed ponamus ita fieri nonnullis in locis, hoc arguit quidem praelatorum incuriam, qui negligentiores videntur erga populi salutem, non tamen conficit huiusmodi lectionem siue in templis siue in cubiculis fieri licere, quamquam in hoc multi per ignorantiam peccarunt qui prohibitionem ecclesiasticam compertam non habuere. Non conficit inquam temeritatem huiusmodi lectionis licitam esse vt diximus, vel

pontificiam illam constitutionem nihil habere uirū.
Et quamquam attentatum est contra eam, non propte-
rea vim suam perdidit. Forte hic ausus latuit pontifices
Quod si reficiuerint, & tamen dissimularint, non pro-
pterea temeritatem huiusmodi probant, sed nec pro-
bare quidem potuerunt quod huiuscemodi temeritas
ob quam reprimendam, lata est illa constitutio, ita ra-
tioni aduersa sit, ut si prodita non esset, opus foret eam
hoc tempore ferri. Cum igitur hoc tempore eadem vel
maior sit ratio quam quum prodita fuit, conficiendū
est eandem vim illi constitutioni nunc inesse, ea pro-
pter diligentius curandum est ut obseruetur, quum oc-
casio nunc occurrat reprimendę huiusmodi temerita-
tis. Quod enim temeraria sit huiusmodi versionis in
linguam popularem lectio, iam satis probatum est. Et
id ipsum nihilominus in calce adhuc recensere libet ut
aperte videatur quam iuste egerint senatores qui & ra-
tione & apostolica constitutione nitentes nouę temeri-
tati sapienter obstituerunt, imprimis populum simpli-
cem non decet huiuscemodi lectio. Si enim alta scien-
tia coram paruulis mentibus tegenda sit, & prædicatio
quoque sublimis rudibus fieri non debeat, ut ait Grego-
rius decimo septimo moralium exponens illud Iob qui
ligat aquas in nubibus suis ut non erumpant pariter
deorsum, quo modo precor decebit simplicem populū
lectio biblię, quam certum est altissima mysteria com-
plecti. Est igitur indecens ei huiusmodi lectio. Deinde
plerique sunt in populo, indigni quibus tam præciose
Margaritę proponantur. Temerarium igitur esset eis
tradere, temerarium & eis foret tractare. Porro rudis
populus non est tantę capacitatis ut ardua diuine scrip-
turę mysteria capere queat. Si enim præclara, ingenia
vix ea capere queant, quomodo crassa in exercitataque
capere ualebunt. Pręsumptionis igitur & arrogantię

viciū est si rudis populus legere præsumat quę suis
uiribus superiora sunt. Insuper si fiat lectio huiusmo-
di, nullius erit momenti ut pote quę non intelligetur.
Atqui legere & non intelligere negligere est. Nec pro-
dest dicere bibliā a piis idiotis legi posse, versam vna
cum hominibus sanctorum. Imprimis si hoc fieret, bibliā
popularis cum suis interpretationibus longe plura cō-
plecteretur volumina quam bibliā latinā cū suis glos-
sis. Deinde multis in locis mille habentur hominē san-
ctorū. Item adeo difficiles sunt hominē huiusmodi ut
mediocriter docti vix eas intelligere queant. Eam ob
rem alia expositione indigent, quod animaduertens
Hugo cardinalis explanauit glossam ordinariam quę
ex hominibus huiusmodi partim conflata est. Idem quę
dam in ipsis hominibus reperiuntur quę non satis sana
sunt ut simplici populo tradantur, quid igitur prode-
rit bibliā popularis cū huiusmodi hominibus? Sed quis
precor fideliter ac decenter hæc omnia vertere pote-
rit? Denique si hoc fieret. Nunquid posset populus si-
ne præceptore suam bibliam cum suis expositionibus
intelligere? Si posset, cur latini suam latinam cum suis
glossis intelligere nequeunt? Si enim possent, frustra
fierent publicę lectiones biblię, & cassę quoque essent
discepciones exercitięque theologicę, inepta igitur
est euasio præfata. Ad hæc labor huiusmodi lectio-
nis rationi consentaneus non est, sed stultitię plenus.
Siquidem opus esset huic negotio magno tempore,
magno labore, magnisque sumptibus, & vix tamen
quicquam frugis hinc referretur, si tamen aliquid res-
ferretur. At vero stultum est longa difficilique via id
assequi uelle quod paruo faciliq; compendio haberi
potest. Potest autem simplex populus ea quę ad sta-
tum suum pertinent & sibi necessaria sunt alias paruo
labore faciliq; via nosse. Stulto igitur labore se fati-

garet si in studio siue lectione biblia versaretur.
Denique si fieret huiusmodi lectio multa ex ea pericu-
la imminerent, & multa quoque incommoda sequeretur,
tur, daret enim plerumque occasionem peccandi.
Cortex enim literę ad multa vicia incitare posset, vt
probatum est ex Hieronymo, itidem multi sequeretur
errores imo hereses & impietates, contemneretur
etiam predicationes publicę, negligeretur cura rei
familiaris & domesticę. Tractarentur frequenter inho-
nelle libri diuini item fastus curiositas aliaque vaserri-
ma hostis iacula huic negotio (quod nec necessarium,
nec vtile, nec rationabile est) plerumque se miscerent.
Denique alia multa sequerentur incommoda quę sa-
ne vitari debent, nec iis via aperienda, nec occasio dan-
da, sed e diuerso arcenda atque submouenda penitus
est. Hoc autem effici commodius non potest quam si
statuatur ne deinceps biblia in linguam popularem
versa imprimatur, edatur, publicetur, & quę impressa
est vulcano consecratur. Quod sane cum a senatori-
bus effectum fuerit (vt audiui) nihil vltra desiderandū
est, nisi vt re ipsa compleatur quod statutum est. Sed
de his hactenus. Iam finis prolixę disputationi
imponendus foret nisi præstaret imprimis
pauca dicere de linguis, bonis literis,
& aliis nonnullis de quibus obiter
ac parum egeram in libro de
translatione biblia, quę
iste oblatrator vehe-
mentissime
rodit.

Capite. xvij. & vltimo subnectitur ac disceptatur de
linguis, & bonis literis quō & cur sint discendę,
deinde quedam propositiones plene agitan-
tur de quibus obiter ac breuiter in libro
de translatione biblia dictum fue-
rat. & nenig Erasmi tan-
dem reprobantur.

Ractemus igitur i calce primum
de linguis, & paululum recensea-
mus ea quę dicta sunt in præfato
libro. dixeram peregrinas liguas
hebreę scilicet & gręcā non ef-
se discendas pro translatione bi-
blię faciendā, q̄ biblia latina sit ef-
fecta vt decet eam ob rem post hu-
iusmodi translationem autenticam atque probatam
non necessarium esse, ad gręcorum vel hebreorum
fontes recurrere, imo insanū esse cōtendere nouā trans-
lationē ad codices peregrinos fieri sane posse, vel cer-
te debere. Qui enim sic affert est, psuasum habet biblia
latinā mēdosam esse, qd̄ insanū penitus est sentire. Dis-
xerā etiā pro intelligentia sacrę scripture nō esse opus
ad liguas ipsas cōfugere, q̄ ad hoc sufficiat glossę ac do-
ctores nec viā aliā magis, cōpendiariā eē q̄ doctorum
glossarū q̄ studiū. Deniq̄ monuerā si quis vellet ad ali-
um finē liguas ipsas discere, iprimis aduerneret quē
fructū inde se percepturū speraret. At his refragat Eras-
mus & mirū in modū tumultuans dicit & nullā viā esse magis
cōpendiariā q̄ si puer theologie destinatus discat tres li-
guas hebreę gręcā & latinā. Hęc autē cū per se falsa sint,
& satis a nobis improbata, non sunt hic rursus afferendę,
da, ne iterata relatione eorum lector fastidio afficiatur.

Tantum quæro quæ clamitat iste cauillator ad peregrinas linguas esse recurrendum pro noua translatione biblicæ faciendæ, quæ fateatur bibliam ecclesiasticam esse autenticam, nec censetur eam elocandam esse. Si autentica, si de suo gradu deicienda non est, sed in suo tenore ac statu dimittenda, quæ igitur pro castigandis eius mendis seu viciis (quæ illi impingit) restituentis contendit ad linguas peregrinas esse recurrendum, & propterea linguas ipsas imprimis discendas esse: Sed forte dicit eas discendas esse vt noua translatio fiat quæ illa incommoda sermonis & vicia non habeat, quæ in biblia vulgata reperiuntur.

Sed nonne consequenter hoc est bibliam communem dicere viciosa? Nonne & auctoritatem eius eleuare, & de suo quoque gradu ac statu eam deicere?

Sed tangamus breuiter quasdam eius obiectiunculas quæ maioris videntur apparentiæ quibus & mea conuellere & sua tueri conatur.

Ad probandum enim linguas peregrinas sane discendas esse, adfert Clementinam, inter sollicitudines titulo de Magistris quæ statuit vt in studiis Romanæ curiæ, Parisiensis, Oxoniensis, Bononiensis, & Salamantinæ sint magistri qui linguas doceant. Sed videamus quantum hæc Clementina aduersario conducat. Imprimis nulla ibi fit mentio de lingua græca, sed tantum de hebraica arabica & caldaica, quæ propter hæc Clementina nihil aduersario suffragatur: qui tantum de triplici lingua hebraica græca & latina loquitur, & ita scholam aliam trilinguem erigere tentat quam patres illi. Et quamquam glossa dicit in originali factam fuisse mentionem de græca lingua, tamen illud erat (vt ait) cancellatum. Nectemere quidem, Nouerant enim patres in synodo existentes suam constitutionem vix quicquam græcis proficere posse.

Quomodo enim sperassent prædicationem eis profuturam qui ita schismatici sunt vt non poterint hæcenus ad unitatem ecclesiæ reduci. Tentatum enim est frequenter de reuocatione eorum. At nihil inde frugis consequutum est. Deinde si græcam linguam Clementina ipsa complecteretur nihil tamē aduersario conducere, quædoquidē non est huiusmodi constitutio effecta vt biblia latina emendetur ad codices hebraicos aut græcanicos vt garrit aduersarius, sed scopus ac finis illius constitutionis est vt eruditi in illis linguis valeant infideles sacris institutis imbueri, & allutos sacri baptismatis fonte christiano gregi aggregare. Subscribam verba ipsius clementinæ quæ hanc patrum intentionem aperte declarant. Viris catholicis inquit noticiam linguarum habentibus quibus vtuntur infideles præcipue abundare sanctam affectamus ecclesiam qui infideles ipsos sciant & valeant sacris institutis instruere, Christicolarumque collegio per doctrinam Christianæ fidei ac susceptionem sacri baptismatis aggregare. Et paulo post. Statuentes vt in quolibet loco teneantur viri catholici sufficientem habentes hebraicæ Arabicæ & chaldeæ linguarum noticiarum duo videlicet vniuersitatisque lingue periti, qui scholas regant inibi, & libros de linguis ipsis in latinum fideliter transferentes alios linguas ipsas sollicite doceant, earumque peritiā studio faciant illos instructione transfundant, vt instructi & edocti sufficienter in linguis huiusmodi fructum sperare possint deo auctore, producere fidem propagaturi salubriter in ipsos populos infideles. Ex his aperte liquet qua intentione voluerint patres scholas pro linguis illis docendis ac discendis erigere, hoc enim statuerunt vt prædicaretur infidelibus, & Christianismus ex eorum conuersione augeretur. At hoc nihil aduersario prodest qui contendit linguas esse discendas

pro restitutione & intelligentia biblię latine. Nihil inq̃ huiusmodi constitutio conducit ad illam scholam trilinguem vel erigendam vel ampliandam, cui patrociniatur Erasmus. Siquidem pro conuertendis infidelibus latina lingua nihil prodest, & duę quoque alię nihilque aut certe parum conducunt.

Quod enim latina lingua nihil huic negotio proffit, ex eo constat quod lingua latinam infideles ipsi nō norint. Et lingua quoque gręcanica non multum conducit vt aperte liquet, quandoquidem gręci non sunt ignari catholicę fidei, sed antiquo schismate occupati ita pertinaces censentur vt nulla videatur prędicatio fidelium eis prodesse posse. Quod si quis aliter sentit, vadeat eos conuertendos & intentioni ipsius clementis ne respondeat. Nihil enim prohibeo. Quantum vero hebraica lingua ad hunc scopum conducit, viderunt alii, certe non video. Siquidem iudei sciunt linguam vulgatam regionum illarum quas incolunt, in qua sit & eis predicatio pręsertim qui in terris christianorum habitant. At quantum inde sequatur emolumentum, res ipsa loquitur. Obturant enim aures suas aut certe mentis aciem alio diuertunt ne vocem incantantis sapienter exaudiant. Sed & si quis contendat prędicationem in lingua hebraica eis profuturam, vadat ad eos docendos, & tandem percipiet quid fructus hinc referri soleat. Itaque omnibus animaduertis videtur sola ex illis tribus lingua arabica p̄ conuertendis infidelibus (qui ea vtuntur) esse discenda, si de eorum conuersione spes vlla foret. At miseri sue salutis obstaculū infeliciter opponunt, dum neminem sinunt predicare quicquam quod sue legi vel potius feci aduersum sit. Qui enim hoc palam audet, statim aut capitale subit sententiam, aut morte grauiori mulctatur, quapropter nec ipsa quidē lingua Arabica videtur ad hunc vsum discenda. Re-

stat igitur vt pręfata constitutio non solum seruata nō sit, sed nec seruari etiam potuerit. Sed & si posset obseruari, nihil tamen aduersario suffragatur, nec suę scholę trilinguę (cui mirum in modum patrociniatur) quicquam conducit vt ex prędictis aperte liquet. Non igitur eam posthac citet pro sua temeritate fouenda, quādo quidem patres nūquam censuerunt linguas esse discendas pro biblia latina vel corrigenda vel intelligenda vel etiam noua versione facienda, sed nec cogitauerunt quidem vnquam. Nec dicat quoque constitutionem pręfata m iubere vt doceantur tres lingue in celebribus academiis quod conducant ad intelligenda diuinę scripturę mytheria. Hoc enim apertissimum est mendacium. Nihil enim penitus loquitur illa Clementina de iussione facta ad illum finem. Sed nunquid lingua Arabica & chaldaica conducit ad intelligendam sacram scripturam? Ridiculum.

Quomodo igitur hoc dixisset Clementina, quod ei impingit Erasmus? Sed dicit Hieronymum in vltima senectute versatum fuisse in lingua hebraica etiam postquam omnia verterat. Nolebat enim eam vt inquit desereret ne ab ea desereretur. Respondetur Hieronymum ipsum linguam hebraicam didicisse vt veritatē hebraicam verteret suisque traderet latinis, ne iudæi diutius ecclesię insultarent qui calumniabantur eam quod libris vteretur de prauatis. Postquam autē transiit vetus testamentum, noluit obliuisci lingue illius quam magno labore didicerat, quoniam adhuc utilis ei erat pro commentariis sacre scripturę decenter faciendis. Etenim discutiēs aliorū trallatorū editiones, frequenter ei fuit ad fontē hebraicū cōsurgendū, quod facere non potuisset, si linguam illam oblitus fuisset.

At rursus aduersarius adfert quosdam viros qui ei &

docti & probi videntur, quos & ait incitare solitos ad græcam hebraicamque linguam ediscendam vt plenius intelligantur diuinę scripturę. Ait & pontifices conducere alere ac prouehere qui publice doceant linguas. Denique aitiā instituta esse quędam collegia in quibus tres linguę docentur. Sed quorsum tendit tanta loquacitas; quis negat linguas disci posse? Non ego sane vel absolute hoc negauī, nec studium huiusmodi in totū reprobauī, sed damnaui abusum, monuique vt diligenter consideretur quo fine seu causa huiuscemodi linguę discantur. Itaque nihil mihi aduersantur quę iste calumniator in cassum effudit, quemadmodum nec ei quicquam conducunt. Verum vt res ipsa plenius capiatur, aduertendum est multifariam peregrinas linguas disci posse. Imprimis vt doceantur infideles, & errores (qui huiusmodi linguas intelligunt) ad viam veritatis reducantur. Et hæc quidem intentio pia est si discretio comes assit, & spes quoque habeatur alicuius fructus hoc modo referendę. Deinde sane disci possunt vt libris necdū in linguam latinam versi sunt transferantur. Et hoc quoque studium haud illaudabile est, sic tamē quod aliquis fructus hinc speretur. Nisi enim quam pie utilitatis ex hoc speraretur, non esset tempus in huiusmodi linguarum peregrinarum studio terendum, itaque non essent hoc fine linguę discendę nisi ab his, qui viderentur ad libros vt tendos idonei. Porro disci possunt linguę ipse vt tantum sciatur, & hoc prorsus inane est. Siquidem nec ipsa lingua latina discenda est vt sciatur solum, sed vt sit adminiculum ad disciplinas altiores vtilioresque intelligēdas. Sed & studium linguarum inanitus est quando ad inanem gloriam refertur. Sunt enim qui literas discunt vt sciāt tantūmodo, sunt & qui literarum studio dant operam vt sciantur si loqui ita licet hoc est vt honorē, famam

& gloriam assequantur humanam, quorum profecto studium mera vanitas est quę non premiū sed supplicium apud deum meretur. At vero si discantur linguę non vt sciantur duntaxat, sed quicquid iuste commoditas hinc hauriri possit aut aliam ob causam rationi consentaneam non inane prorsus est, studium, vt pote si discantur ad græcum sane intelligendum quod latinis libris insertum est. Verum ad hoc sufficit eas pregruare non etiā perdiscere. At si quis ad eū vsum disceret, vt postmodum alios doceret, vel libros gręcos intelligeret, plenius discendę forent. Denique disci possunt ob causam aliquam rationi dissonam, vt pote pro corrigendis libris vetustis qui de gręco in latinum probe versi sunt, speciatim autem pro biblia communi hoc est qua passim vtitur ecclesia, restituenda siue emendanda, vel etiā pro noua translatione facienda. Hoc enim fas non est vt diximus, hoc in quā studium est quod omnino reprobamus. Qui enim ad hunc finem literas ipsas discit, persuasum habet bibliam nostram esse viciolam. At vero qui ita affectus est, bibliam ipsam ecclesiasticā infamat, & graui quoque contumelia afficit synodos generales, doctores, patresque vniuersos qui biblia nostra vti sunt, eamque vt veram fidem authenticamque probauerunt. Denique qui iam dicto fine literas ipsas amplectitur, aut hereticus aut hereseos vehementer suspectus est, vt pote qui de scripture sacre & ecclesię sinceritate perperam sentiat, itaque studium linguarum peregrinarum ad hunc scopum perse directum, prorsus damnabile est. Et qui ad hunc finem ei fauent, ac iuuant, perperam agunt pecunias misere exponunt, & de stultis insanos faciunt. Quin & hereseos sunt suspecti, & vt fastidiosi ac rei christianę turbatores censendi sunt, etiam si decem cornua in capite habeant. Non ergo mihi calumniator iste impingat quod linguas peregrinas vel

studium earum damnum, hoc enim apertissimum est
medacium quum ego duntaxat studium earum quod
inane ac perniciosum est ipse reprobarim, hoc est cū
datur opera studio huiusmodi vt castigaretur biblia eccle-
siastica, vel etiam vt recens dissentiensq; translatio
fiat, hoc enim nefarium est quanquam iste bilinguis
ausu temerario iamq; hoc presumpsit.

¶ Sed tangamus de bonis literis & iprimis adferamus
quid iste literator per bonas literas intelligat. Bone (in
quit) literę complectuntur linguarum hystoriam anti-
quitatum poetarum & omnium bonorum auctorum
cognitionem. Audisti candide lector egregiam diffini-
tionem. Nunquid obsecro vidisti aliquam huic simile
O iste est qui proprie bonarum literarū suscipit patroci-
nium, & tamen nescit quid sibi velint bonę literę vtpo-
te qui earum sufficientem dare diffinitionem nequaquā
nouerit. Si enim nouisset quidnam sibi velint bonę lite-
rę secus declarasset. Dixisset etiam quidnam intelligat
per omnes bonos auctores. Putabam cum per bonas
literas intelligere velle artem humanitatis siue literarū
literatas, vt istę grammaticę capere solent, sed iam sa-
tis compertum non habeo quid nomine bonarum lite-
rarum complectatur. Si intelligat vniuersas literas siue
disciplinas omnes, mecum ipse sentit. Omnes enim dis-
ciplinas bonas literas voco, sed quosdam dyabolares
grammaticas detestor, qui bonas literas solum vocant
literas humanitatis quasi vero literę illę quę inferiores
sunt ceteris & infimum gradum tenent, proprie bonę
literę vocandę sint, ceterę vero minime, hoc enim insa-
nū est, quin theologicę literę quę supremū locū
cum sibi vendicant bonę imo optime literę sint. De-
inde serię ac solide disciplinę quę de moribus de
iure de legibus, de causis naturis ac proprietatibus res
rum, & aliis id genus agunt, bonę sunt literę, quę tanto

prestant scientiis infimis quas sermocinales vocant
quanto fructus foliis sunt excellentiores. Verum vt
cumque capiat bonas literas, persuasum sibi lector ha-
beat me nunquam bonas literas reprobasse nec eas vn-
quam dyabolicas vocasse vt iste calumniator mihi im-
pingit. Et quanquam illas infimas disciplinas alicubi
vocaui literas futilitatis, hoc tamen comparatione alia-
rum intellexi. Et nihilominus alias futiles dici possunt
quod cito euanescent vt fuffitus quidam nisi assiduo
vsu conseruentur. Attamen bonas literas vt dixi nec
absolute nec in totum reprobaui, sed vt moralis philo-
sophus agens malam intentionem in eis discendis ma-
lumque vsum earum reprehendi, & varios quoq; mo-
dos speciatim expressi quibus abuti contingit humana
eloquentia. Docui etiam ipsam verborum elegantiam
sacris in literis nequerendam nec desiderandam esse.
Sunt enim suo stylo contentę, quę de re perperam eos
agere dixi qui bibliam communem taxant quod in ea
non sit obseruata puritas latini sermonis, de quorum
grege vnus est Erasmus, qui propterea temere præ-
sumpsit eā restituere & stylū eius ac ydionia mutare.
Denique monui iuuenes vt diligenter considerent
quo fine siue scopo ipsas humanitatis literas discant,
quo etiam pacto eis afficiantur eisquę vtantur, & de-
mum persuasum habeant totam iuuentutem confu-
mendā non esse in lingnis humanitatisque litteris
discendis, quod & rursus moneo ne ab Erasmo vel ab
aliis id genus illudantur. Sed hoc obseruent præfer-
tim qui ad theologicam palestram aspirant, vt post-
quam lingua latina satis imbuti fuerint & gręcas li-
teras (si fors ita dederit) vt cumque degustarint, quo
gręca vocabula in sacris doctoribus posita & le-
gere & intelligere queant, ad philosophiam mox
se conferant. Imprimisque illam rationalem

(que dyalectica dicitur) serio attingant. Etenim nullus sine eius presidio vere theologus euadere potest. Deinde moralem naturalemque philosophiam adeant interim vero non nihil ex mathematicis erit degustandum sed in eis diutius versandum non erit, quod parum commoditatis adferant vite christiane. Biblia quoque communis erit nonnunquam legenda etiam si parum intelligatur, ut videlicet quedam familiaritas a iuuentute cum scriptura sacra ineatur, hoc enim plurimum cōducet ad eam facilius intelligendam memoriterque tenendam quando post disciplinas præambulas seria dabitur opera studio eius. Sed cauendum est ab istis nouis tartareisq; versionibus que fidem ac mentem euerterent, eorum qui in eis versari præsumpserint. Sunt enim utpe stiferum virus penitus deuittandæ. Cauendum est etiā ab istis seductoribus qui persuadere nituntur iuuenibus ut linguas peregrinas perdiscant, hoc est ut florem iuuentutis in eis perdiscendis casso labore cōsumāt, hoc nec Cato quidē persuasisset qui bonū esse dicebat grecas literas aspicere, sed non perdiscere, quod & refert Plinius libro vigesimo nono naturalis hystorie in huiusmodum. Dicam de istis grecis suo loco Marce fili quid Athenis exquisitū habeam, & quod bonum sit istorū literas aspicere, non perdiscere. Vincam nequissimum & indocile genus illorum. Et hoc puta vatem dixisse, quandoctūq; ista gens literas suas dabit, omnia corrumpet. Vides ut grecæ litteræ sint aspiciendæ sed non perdiscendæ, vides inquam vt illud vere prædixerit cato, quādounque ista gens literas suas dabit omnia corrumpet. Res enim ipsa loquitur quemadmodum omnia corrupta præcepta sint ab istis grecistis, quibus si reluctatum non fuisset omnia corrupissent. Cauendum itaque est a fermento eorum, præsertim dum presumunt præcepta doctrine iuuenibus qui ad theologiam suspirant. Et quomodo

do precor viā mōstrarent quā ingressi nō sunt: quō docerent quod nō didicerūt. Mira præsumptio docere quā nō noueris. Nō igitur acquiescendū est eis qui mira quidē pollicent. At iuxta poeti cā sed veram sniam. Parturiet mōtes nascetur ridiculus mus. Iudē a libris eorum quibus de fidei & theologie negociis agitur, penitus abstinentū est. Si em talibus nugis & erroribus imbuant iuuenes, de eis actū eē puta. Nūq; ei aut certe vix vnq; veritate intelligit. Quid plura? qui in libris & linguis istorū latini sermonis curiosi diutius versati fuerint, nūq; veripfectiq; theologi sed erronei ac matheologi tandem euadēt. Deniq; nō persuadeāt sibi iuuenes linguas peregrinas esse necessarias ad scripturā intelligendā. Nō persuadeāt inq; sublimi siue exacta elegantiā sibi opus esse per theologia adipsicēda. Nō persuadeāt deniq; lectada eē documenta istorum latinilatorū qui pene nihil in theologia capiūt, sed potius trita doctorū vestigia esse imitanda. Alioquin se delusos tantū, sed sero nimium intelligent. Sed de his hæcenus.

Clam agamus de quibusdā q̄ obiter ac breuiter taxauim in libro de translatione biblie. Taxauim em capite, xvi. quosdāq; vehemēter cōtēdār dicendū esse gloria in excelsis deo, & in terra pax hoibus bonav olūtas, cū dicendū sit, & in terra pax hoibus bonæ voluntatis, ut habet nostra editio. Siquidē greci codices antigtus ita habebāt, quæ admodū in superioribus pbatū est. Et nullus quocq; latinorū vnq; aliter legit. Deniq; a mille annis ita cantari solitum est in templis. Cur igitur istenouator (vt de aliis tacēā) vult publicā perturbare lectionē: quur in sua versio nescius posuit q̄ sit in editiōe cōi præsertim cū grecorū lectionē nō pbet, & ad eū non pūneat (vt ipsemet fatē) p̄nunciare q̄ lectio sit sincerrissima & ridiculum vero qd iurare audeat mē nō intelligere qd huiuscemodi verba euāgelica sibi velint. Profecto igitur me nō intelligere

secundum friuolam eius intelligentiam quam in suis
annotatiōibus posuit. Ait enim tria ibi distributa ac sin-
gula singulis reddita esse gloriam (inquit) vni deo tri-
buit idq; in altissimis terre pacē hominibus bonam vo-
luntatem. Siquidem homines veluti tertios ac medios
ponit inter cōstlū & terrā hac est pulchra scilicet Erasmi
intelligentia quam Sutor non capit. Et reuera hoc mos
do nō capio, quāquidē nec ratio ipsa talē admittit intellis-
gentiā. Quenā obsecro pax terre tribui pōt, si terra ab
ipsis hoibus discernatur? Nisi forte dicat pacē terrae an-
nunciatam fuisse, vt septimo quoq; anno quiesceret &
sua sabbata celebraret vt apud Iudeos quondā mos fuit
An hoc est quod audet iurare Sutore minō intelligere
Discat temere nō iurare, discat & arrogantia ponere, &
intelligat ibi duo, nō tria distributa esse. Tribuit em̄ glo-
riam deo, & terrae pacē nūciat hoc est hoibus in terra ha-
bitantibus. At ne putaremus pacem extrariā potissimū
annūciari, ne intelligere mus etiā omni terrae hoc est oī-
bus hoibus pacē intrariā (quae vera pax est) ab ange-
lis nūciari ad didici hoibus bonae volūtatis, quasi diceret
pax vera annūciatur sed hoibus qui in terra, bonae vo-
luntatis existūt. Non em̄ Iudeis qui Christū verē pacis
auctore recipere noluerūt hec vera pax annūciat. Prae-
fatam igitur Erasmi expositionē Sutor quidē intelligit
sed refellit vt friuolā. Refellit & eiusdem Erasmi aliā
interpretationē quam in apologia sua eructat quā bonā
nam voluntatē refert ad Deū. Sic em̄ ait. Vulgus em̄ in
terpretatur hoies bonae volūtatis qui habent bonā vo-
luntatē, & angeli sentiūt, hoies in quibus deus habet bo-
nam volūtate. Hec ille, cuius finiam Sutor nullo modo
pbat, sed improbat vt alienā. Et quis precor hāc exposi-
tionē approbauit Erasmicā? Tenēda est igitur explanatio
q̄ a nobis data est, quē & a doctissimis theologis pbat,
in quibus sunt Beda, Bernadus, Hugo, Lyranus qui om̄s

locū hunc interpretantes dicunt angelum sic distingue-
re vt deo sit gloria, hominibus pax gloria inq; deo qui
ab angelis pro sua reparatione & nostra redemptione
glorificatur & hominibus pax canitur hoc est cū gau-
dio nunciatur. Eat igitur Erasmus cum suis somnijs.
Nullus enim vnq; bonam voluntatem hic retulit ad vo-
luntatem diuinam siue beneplacitum dei. Et quomodo
sane posset ita referri? Sensus enim esset hominibus bo-
na voluntas. i. hominibus sit diuina voluntas. Nūquid
potest hominibus esse voluntas immutabilis ac indecli-
nabilis? At diuina voluntas est huiusmodi, quomodo
igitur putandum est angelos nūciasse hominibus diui-
nam voluntatem? Ridiculū est hoc sentire, Sed iam tan-
gamus aliud. Taxaueram quendā suppresso nomine
qui i oratiōe dominica mutare ausus fuerat debita in de-
licta, Erasmus ait hoc non se fecisse. Et nihilominus me-
mirum in modum ridet, dureq; flagellat. Si hoc non fe-
cit cur ergo tumultuatur? quur me cū digladiat? quur te-
mere ridet. Ridet em̄ imprimis q̄ dixerim illā orationē
sacro Christi ore deprōptā fuisse. Quid (inquit) ego aui-
dio. An Christus latine locutus est? Audiatur Petrus Ca-
to qui tā scurriliter sine causa ridet, me non dixisse Chri-
stum latine fuisse loquutum. Hoc in libro meo non re-
peritur, sed intellexi Christum illam protulisse oratio-
nem hebraicis vocibus quam & Mattheus hebraice
scripsit, in qua posuit vocem hebraeam cui vox de-
bita correspondet non autem delicta. Sed ait iste scio-
sus, Si non recte dicitur dimitte delicta pro dimitte
debita, Lucam Sutor accuset. Huiusmodi ridiculum quur
Lucam accusarem? Non enim Sanctus Lucas ait di-
mitte delicta, sed dimitte nobis peccata nostra. Ita
quē nec in Matthaeo nec in Luca potuit hoc loco verti
delicta, Idē duplici causa, Imprimis voces in exēplarib;
bus posite nō sonāt delicta sed vox in Matt. posita sonat

debita, & quæ a Luca posita est sonat peccata, vt aduersarius ipsemet p̄stetur. Deinde si poneret delicta, restringeretur virtus ipsius orationis sicut vox illa delicta proprie sumeret. Coplesteretur enim tū vicia illa quæ omissionis peccata vocantur. Nā vt ait Aug. in q̄stionibus Leuitici inter peccū & delictum est hmoi differentia. Vt peccatū sit perpetratio mali, delictum vero desertio boni, quod & ipsum vocabulum sonare videtur, quid enim aliud sonat delictum q̄ derelictū? Et qui deliquit, qd reliquit nisi bonum? Nō igitur vel in Matthæo vel Luca proprie potuit hoc loco poni delicta. Cur igitur accusare in Lucā? cur etiam reprehendere interpretem qui in Luca veritatem in peccata. Et recte quidē nec em̄ potuit vertere in delicta q̄ in graco nullasit vox quæ delicta sonet. Graci em̄ vt ait p̄fatus Aug. loco iā citato) duo nomina v̄sitata huic pesti imposuerunt. Nam delictum apud eos & paraptoma dicit̄ & plēmēlia. At neutrum horum a Luca iā dicto loco positū est, quapropter non potuit hoc loco verti delicta, sed vertedū fuit p̄cta. At forsā dicet aduersari? Lucā meminisse virtutē oratiōis dominicę cum vox ipsa peccata q̄ ab eo posita est, nō com̄plectatur oīa illa quæ a Matthæo noīe debitorum comprehenduntur. Respōdeat imprimis quorū Lucas tantū quinq; petitiones in hmoi oratione posuerit, cum tamē Matthæus posuerit septem? Rideat inq̄ huic quæstionculæ & nos ei respōsum dabimus. Verum ne frustra lectorem detineam qui ex nostris rixis nihil detrimenti referre debet. Respondeo breuiter Lucam quinque petitiones expresse posuisse sed septem intellexisse. Si quidem duas, suppressas intelligi voluit. Idq; fecit partim causa breuitatis, partim quod facile intelligatur in aliis expressis quæ ab eo suppressę sunt. Tertia namq; a Matthæo posita cōtinetur in duabus primis Lucę. Vltima vero ab ipso Matthæo posita comprehenditur in vlti-

maquā Lucas ipse posuit. Posuit autē p̄cta Lucas ipse (quo verbo cōplectit̄ vicia cōmissionis & omissionis) vt doceret relaxationē viciorū, potissimū esse petendā, aut certe verbum ipsum latissime cepit vt etiam poenas & peccatorum reliquias cōplectitur & tū, valet sicuti debita. At nihilominus quod est in Matthæo nō est in Luca ponendum, nec ediuerso sed oīa in suo tenore perseuerare habet. Quibus animaduersis haud temere a nobis notatus est quisuis in libris debita in delicta mutare ausus est. Non em̄ licuit etiam si delicta late sumat. Nec sine causa quoq; reiecta est Erasmica temeritas qui aut sug aut aliene stultitiæ nimis imperite patrocinatur. Ceterū tractemus aliud qd̄ in eo capite taxaueram. Quēdam enim noīe tacito carpseram q̄ dixisset in principio erat sermo, quum nullum adhuc doctore legissem qui non dicat in principio erat verbum. At Erasmus ait orthodoxos aliquot legisse in principio erat sermo, & ita recte legi posse. Nam (vt ait) multoties apud Cyprianū sic legitur & Augustinus quoq; testatur hanc lectionē esse in nōnullis codicibus, quam etiam probat. Deniq; aduersarius ipse approbat si qd̄ est discriminis iter vtrūq; sermonem, magis congruere sermonis q̄ verbi vocabulum. Hæc est resolutio Erasmica sed inepta nulliusq; penitus momenti. Imprimis q̄ ait orthodoxos aliquot legisse in principio erat sermo, nec mihi quicq; obest, nec eis conducit. Non inq̄ mihi nocet qui intellexi nullū doctorem p̄batum Inueniri qui post translationem Hieronymi ab ecclesia receptam atq; probatam, legerit vñ quā in principio erat sermo, sed omnes tam enarrando quā citando Ioannis euangelium semper dixisse in principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum &c. Itaq; nihil mihi nocet vetustissimus ille Cyprianus qui ante bibiam latinā ab Hieronymo editā glorioſo martyrio e vita excessit, & nihilominus

hallucinatus est Cyprianus ipse q̄ hereticos eē rebaptizandos censuit. Itidē nihil mihi aduerfat August. qui p̄ sui t̄p̄is rōne loq̄bat̄ in quo diuersa lectio variis i libris habebat̄. Cū em̄ logos verbū & sermonē significet, non nulli sermonē, aliq̄ verbū transfulerūt. At oēs ille translationes de quibus loq̄bat̄ Augu. euauuerunt postq̄ trāslatio cōis q̄ pallium vtr̄ ecclesiā p̄bari cepta est. Et nihilo minus ipse Augu. vbi vidit Hieronymianā em̄dationē in nouū testm̄. Deinceps tā enarrādo q̄ citando semper legit in principio erat verbū, nec postea alterā p̄bauit lectionē, nec dixit recte legi posse i principio erat lermo. Ergo id qd̄ affert Erasimus ex Aug. nihil ei cōducit. Nō em̄ cōsequēs est si lectio varia fuerit. Propterea nūc recte vario mō legi posse, q̄nquidē vtendū est lectione illaduntaxat quā p̄bat ecclesiā, & si liceat annotare duplicē lectionē fuisse, stultum t̄m̄ est dicere vtrāq̄ recte legi posse. Aliud enim est variā annotare lectionem, & aliud palam legere atq̄ probare. Expositores enim variā interdum annotant lectionem, & tamen nec enarrant nec pro auctoritate citant nec vtuntur nisi ea quā in cōtextum relata est, quam & probat v̄sus ecclesiasticus. Igitur quāuis August. duplicem hoc loco lectionē annotauerit, tamen passim secutus est eam quā in trāslatione communi habetur, quemadmodum liquet ex innumerabilibus locis quibus legit & interpretat̄ in principio erat verbum, nulla de sermone facta mentione. Quomodo igitur pro sua temeritate fulciēda ciat Erasimus Augustinum? quomodo etiā āserit hoc loco melius congruere sermonis quam verbi vocabulum, cum hoc nō solum Augustino sed etiam ceteris auctoribus aduersum sit, qui omnes transfulerunt, exposuerunt ac citauerunt quod melius congruit scilicet in principio erat verbum? Putas ne eos omnes id quod deterius est vertisse, enarrasse, atq̄ citasse? Si ita putas, stolidus es.

Quod enim omnes ita legerunt sicut in biblia communi habetur, patet ex eorum libris. Siquidē omnes græcorum auctorū interpretes verterunt in principio erat verbum, lege Basiliū Origenem, Chrysostomū, Theophilum, Cyrillum, Damascenū in latinum versos, & in omnibus videbis in principio erat verbum. In nullo autē eorū in principio erat sermo. Itidē omnes latini auctores indiscriminanter legūt in principio erat verbū. Nā ipse Augu. enarrans Ioannē multoties ait in principio erat verbum, cum tamen nullibi dicat in principio erat sermo. Idem quoq̄ libro octuaginta trium questionū, questione sexagima tertia aperte testatur legendum esse in principio erat verbum cum ait. In principio erat verbum quod græcā *λογος* dicitur latine & rationem & verbum significat. Sed hoc loco melius verbum interpretatur vt significetur non solum ad patrem respectus sed illa etiam quæ per verbum facta sunt operatiua potentia. Ratio autem & si nihil per eam fiat recte ratio dicitur, hæc ille, qui & libro de trinitate decimoquineto & de verbis domini & aliis multis locis semper citat in principio erat verbum, quomodo igitur alteram lectionem probat? quomodo inquam melius congruit hoc loco sermo? quam verbum vt somniat aduersarius? Hieronymus quoque dicendum esse verbum aperte testatur qui ait In epistola ad Paulinum de omnibus diuinæ scripturæ libris in hunc modum. Iohannes rusticus piscatur indoctus. Et vnde illa vox obsecro In principio erat verbum & verbum apud deum & deus erat verbum? Logos græce multa significat Nam & verbum est, & ratio, & supputatio, & causa vniuersi cuiusq̄ rei per quam sunt singula quæ subsistunt, quæ vniuersa recte intelligimus in Christo.

Ex his Hieronymi verbis patet legendum esse

In principio erat verbum, quod & significationes illius grece dictionis logos enumerans de sermonis vocabulo nullam mentionem fecit. Quomodo igitur rectius congruit sermonis quam verbi vocabulum, cum nec Hieronymus hoc loco de sermone meminerit? An tamen cuiuslet obsecro si melius congruere animaduertisset? An ceteri etiam reticuisissent, si sermo magis congruisset quā verbum. Quid plura? Hylarius, Ambrosius, Gregorius, Leo, Beda, Anselmus, Bernardus, Rabanus, Remigi, Alcuinus, Thomas, Hugo, Lyranus, & ceteri patres magno consensu legunt in principio erat verbum, & nullus eorum est qui legat in principio erat sermo. Quapropter conficiendum est in principio erat verbum, semper esse legendum ut in editione codicum habet, nec in principio erat sermo esse referendum in cōtextum, nec pro auctoritate citandum, nec palam esse legendum, nihil demum hoc loco mutandum esse. Hoc autem quāuis etiam dictis sit manifestum, nihilominus rationibus comprobari potest. Imprimis nihil est mutandum quod a patribus assuetum est legi, quod admodum innuit Hieronymus in epistola ad Suinam & fratrem telam in qua sic ait, nolumus quod ab antiquis legebatur mutare, quia manet idem sensus. Deinde aut verbum & sermo idem sibi volunt, aut inter verbum quicquam inest discriminis. Si synonyma sunt, cur tollitur quod passim legitur & a mille quoque panis palam lectum est in textibus, & aliud insolitum loco eius legitur? Porro nulla ne cellitas, nulla ratio, nulla quoque auctoritas conficit mutationem hoc loco fieri sane debere. Cur igitur fieret? Ad hac nihil ex hac mutatione commoditatis imo vero multum incommoditatis & iniuriæ sequeretur? Quis enim tot mutationes in tam celebri euangelio ferre posset? Si enim mutatio admittieretur in prima particula & dicentur In principio erat sermo, eodem modo in secunda & in aliis sequentibus admittenda foret, itaque

dicendum esset in principio erat sermo, & sermo erat apud deum, & deus erat sermo, & sermo caro factus est. Atque ex tantis mutationibus non turbaretur? Sane probatorum doctorum & narrationes propemodum casse redderetur quę tam diligenter verbum illud excutunt, licet plurimumurbationis esset legentibus videre in textu. In principio erat sermo, & passim in doctoribus & expositoribus legitur. In principio erat verbum. Deinde scandala, seditiones quoque multę propterea excitarentur in populo. Non enim ferrent clerici mutationem factā in tā solenni percelebrique euangelio quod ab eis quotidie legi solet. Non etiam hoc pateretur laici, qui solent inclinare aut saltem genua flectere ad prolationem illorum verborum, & verbum caro factum est. Cum enim præter sonum nihil aliud intelligat, si fieret huiusmodi mutatio non intelligeret sonum sibi assuetum, ut liquet doctus. Si igitur nouaretur euangelium, & lectio quoque ecclesiastica immutaretur, tā clerici & laici cōquererentur tumultuaretur, magnaque tragœdiā excitarent, quomodo igitur recte legi potest. In principio erat sermo? Nunquid illud rectum est, quod nec rationi innuitur, nec vllius adfert cōmodum, sed tumultus, seditiones, & scandala parit? Ineptum est hoc putare. Quapropter his animaduersionibus, nihil est hoc loco mutandum, sed pro more solito passim dicendum. In principio erat verbum. Sed audi quid post huiusmodi disceptationem subiungat Eras. Intolerabile vero, inquit, si addidi vxor ne putaretur mater aut filia Cleopha. Quasi interpres non frequenter addat de suo. Iam audisti mi lector quantum erroris paucis in verbis dixerit iste oblocutor, imprimis ut a calce incipiam falsum est quod interpretes biblicę de suo quicquid addiderit, utpote qui omnia vertit ex afflatu spiritus, ut iam satis probatum est. Deinde sitantus vir quicquid addiderit de suo, an propterea idem theologastro liceat, qui pene nihil eorum quæ ad faciendam sacrae biblicę translationem exiguntur assecutus est

Deniq; qua temeritate presumpsit addere, & in contextu re
ferre qd' falsū est? Si quid illa quę dicit Maria Cleopha
rica patre Cleopha nūcupata est, quapropter iste nouus
trāsulator temere addidit vxor, & hoc quoq; loco impu
denter dicit hoc se addidisse ne putaretur filia cleopha.
Qz aut stulte loquat, ex eo cōstat, qd' hæc maria qd' cle
pha, & de qua loānes loquit cap. xix. fuit filia cleopha,
& propria soror virginis beatiss. atq; mater tera Christi
quęadmodū nobis lib. de triplici cōubio diuæ Annę
diffuse probatū est. Qua fronte igr' audet eā dicere vxor
rem cleopha? nisi forsitan velit dicere Alpheū, cui illa nū
psit, etiā vocatū fuisse cleophā, quęadmodū nōnulli pu
tant. At qm hoc dubiū est, nullo mō debuit in cōtextū
referri, nec serio astrui. Nō em sunt sōnia vel dubia ver
bis euangelicis inferēda. Sed iā disceptādi finē faciam, si
de infinitis aduersarij nēnijs, quas in calce suæ lacunę te
mere subnechit, quicq; vel pauxillū dixerō. Si em oīa spe
ciatim reprobare vellem q sine causa garrit, rem probō le
ctori molestissimā facerē. In postremo cap. lib. nri postq
locutus fuerā de versione bib. in vulg. ling. piā quādā
fecerā admonitionē, in qua primū monebā nouos trās
latistas ceterosq; huiusce tēporis erroneos vt tandē resis
piscerēt, adhortar' quoq; fuerā lectorē ne istis, nouis p
supra iōib9 fide tribueret. Deniq; fuerā cōquestus qd' hoc
tēp'e catholice fidei, sacre scrip. christiane relig. & pbitas
sis siue pietatis termini fuerūt supramodū translati. At
iste cauillator oīa qsi in se speciatim dictastulte arripit &
p. iiii. pagellis gbus illā exhortationē fuerā cōplex9. iiii.
quaterniones facit, in gbus mire ac misere rodit psequi
turq; ea qā me pio aīo dicta fuerāt. Sed iā p suis, iiii. ma
ledicis quaternionib9. iiii. audiat nouissima yba nō ma
ledicēdi aīo pbatā. Suā Eras. imperitiā, temeritatē, ipus
dentiā & pinaciā in calce suę lacunę apertius ac vehe
mentius ondit. Qz em imperitiā suā indices luculē ter ex

eius reprehensione cōstat, qua me taxat qd' monuerim pa
trū terminos nō eē trāsferēdos & mihi impingit qd' termi
nos dixerī voces, ita vt trāsferre terminos sit mutare rerū
vocabula cū termini, inquit, dicant saxa i hoc erecta, vt
dirimāt possessionē a possessione. Sed quis obsecro tā
saxeus est vt sic loquar, qd' dicat me p terminos itellexisse
voces cū dixerī nō eē trāsferēdos patrū terminos? hec ei
nra yba sūt. His ergo sententijs monemur sed in mysticū
sensū ne pcedētū patrū regulas definitionesq; viuendi
ac cōstitutiones trāsgrediamur, ne cath. deserētes doctri
nā supstitutiones sectasq; nouas inducamus, ne a sanctę ec
cle. gremio deficiam9, ne demū q trita passiq; pbatā sūt
vel carpm9 vel reliquam9. Nūqd mi lector ex his ybis
sane elici possit qd' mihi temere impingit Eras. Minie qdē,
cū apte dixerī me loq sed in sensū mysticū. Sed qrit Eras.
qs vnq sōnia vi hoc cōmētū qd' adlereo? Rūdet neminē
hoc sōniaisse, sed viros doctiss. hoc vigilāter dixisse, qui
terminos in locis a me citatis ita supserūt, nā glossa ordi
deute. xix. exponēs illud. Nō assumes & trāsferes termi
nos, sic ait. Vidē ne trāsgrediaris terminos quos posue
runt patres tui, i. pcedētū patrū regulas & definitiones
viuēdi, & cap. xxvii. exponēs. Maledictus q trāsferter
minos pximi sui sic ingit. Hic est q nō cōrētus fide catho
lica & doctrina supstitutiones & sectas inducit. Itē diuus
Greg. moral. xvi. enarrās illud lob. Alij terminos tranf
tulerūt i hūc modū ait qd' aliorū noīe hereticos designat
qa sanctę eccle. gremio extranei existūt? Ipi ei terminos
transferunt quia cōstitutiones patrū pēuaricando trāf
scendūt, de quibus nimirū cōstitutionib9 scriptū est ne
trāsgrediaris terminos antiquos quos posuerūt p̄s tui,
hæc Grego. Cui præfata glossa consentiens & senten
tiā modo citatā a Greg. quæ est in prouerbijs cap. xxii.
exponens, hoc mō inquit. Non trāsgrediaris terminos
catholice fidei, quos ab initio statuere doctores hoc idē

dicit glossa interlinearis, quod & antea Hieronymus dix-
erat in cōmentariis super pabolas salomonis, vt inter
rim recentiores authores permittā, quidē senserūt. Ex
his apte cōfutat stupida Erasmi imperitia calūnię iūcta.
Sed videamus insignē eius temeritatē, i primis ea q̄ ge-
nerat dicta sunt, arripit arroditq̄ temere pinde ac sū-
eū speciatū dicta forēt, & q̄ suas partes tueri nō pōt alle-
nas defendit. Insup nō solum me cōuicijs & causillis iūctis
crudeliter flagellat, sed etiā theologos mōachosq̄ ac
patres celeberrimos idq̄ multis locis, cū tñ nihil ad re-
pti ueat, Agit em̄ de translatiō bibliae nō de patribus ipsis.
Quod si Leus, Latomus, & Stronica (quos etiā hic arros-
dit) in eū calamū strinxerūt, quid ad negociū nr̄m? Si fa-
tis eis responderat Erasmus ipse, si satis improbauerat,
quur tadē hic cassō labore cautionē eādē recinit? Sed al-
terū nobis refert ismaelē cuius manus cōtra oēs & ma-
nus oīm cōtra eū. Iā subinde cōteplemur eius ipudē-
tiā. Imprimis q̄r q̄ suppressis nominibus generatū er-
rata huiusce t̄pis taxaueri, & oīa sub vna myconū cōuo-
lueri. Porius debuerat sciscitari quid rumoris de seipso
vbicq̄ locorū spargatur, & an socius lutheri, vel ab eius
factione alienus oīno reputet. Porro ipudētissime, diui-
nat, si linguae bonęq̄ literae admittant disciplinē erūt re-
purgatiores, multūq̄ lucis ac decoris eis accedet, dicit
& alia hmōi somniorū portēta qbus nullus sane mētissi-
dē tribuit, cū res ipsa loquat q̄tū turbatiōis ac detrimēti
iā attulerit isti bilingues leues p̄ latinisatores, q̄tūq̄ ab
ab eis credula iuuentus deprauata sit atque corrupta.
Eniuero pene nihil de probis moribus curatur. Quod
ait ait linguas politioresq̄ literas reddere hoīes mori-
bus magis accomodis, salū esse probatur ex Hiero. lucu
lenter, qui in cōmētarijs sup lonā hūc in modū ait. Quē
nō inebriauit eloquētia secularis: Cuius nō aīos cōposi-
tione verborū & dissertutudinis suae fulgore pstrinxit?

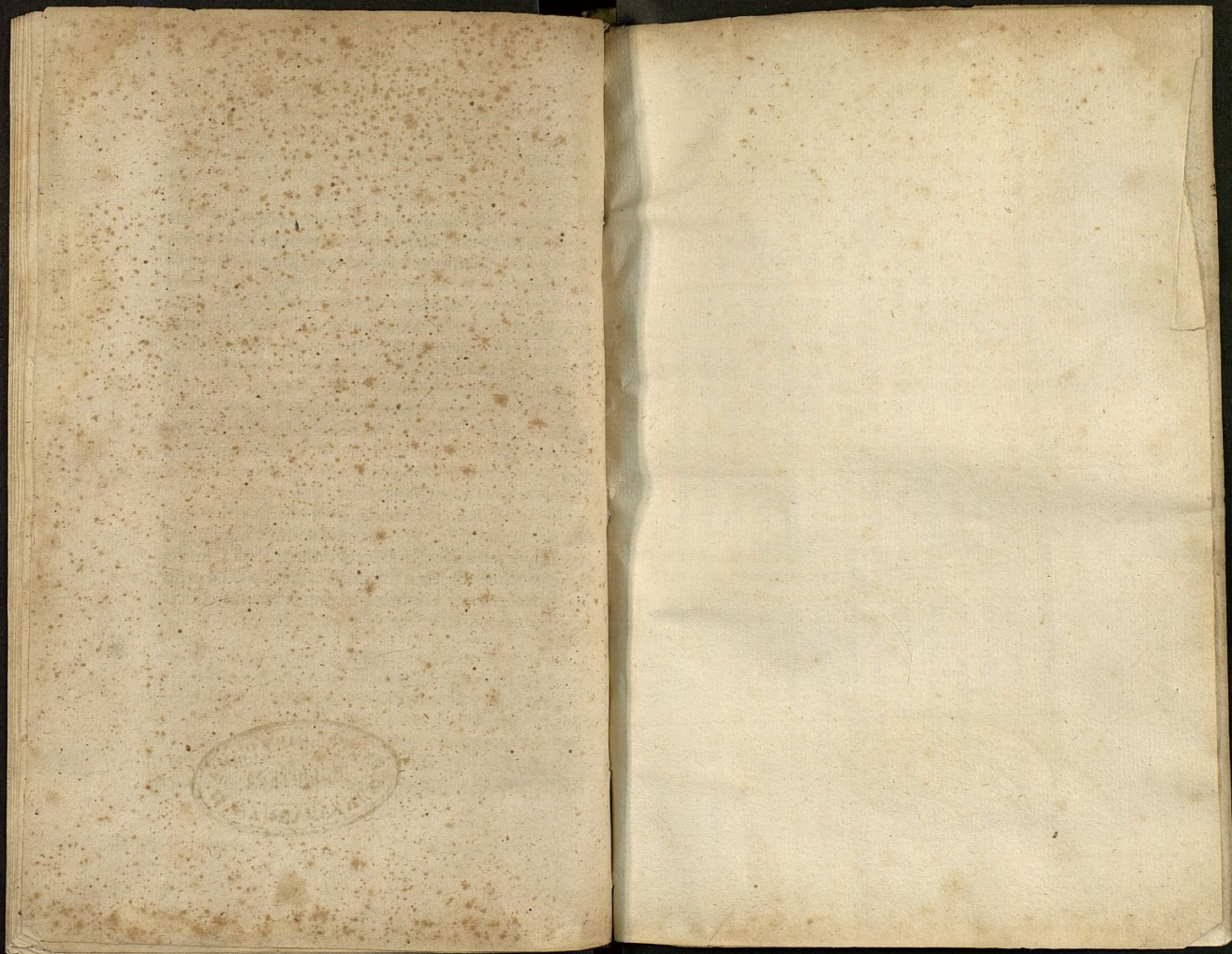
Difficile hosies potētes & nobiles & diuites & multo ijs
difficilius eloquētes credūt deo. Obcæcatur em̄ mēs eo-
rū diuitijs & opibus atq̄ luxuria, & circūdati vicijs non
pōt videre virtutes simplicitatēq̄ scripturæ sanctæ non
ex maiestate sensuū, sed ex verborū iudicant vilitate,
hec Hiero, quē & citauimus lib. de transib. bib. cap. xix. di-
centē dāmonū cibū esse rhetoricorū pompā verborū,
quō igr̄ iste literę seculares quas doctores sacri frequen-
ter detestatur, reddunt mores cōmodiores? Et tñ iste au-
dētā apertū mendaciū asseuerare qd̄ & ipsi experiētiae
refragatur. Porro seipsum multoties iactat, iactat & animi
sinceritatē, modestiā & integritatē, extollit & sua scripta
quibus multā reipub. cōmoditatē se attulisse asserit, cū
tñ pro reip. salute opus foret ea tradere flāmis, p̄sertim
quę de rebus theologicis tractant. Insup oīa mutare no-
uāq̄ oīa facere tentat. Proinde taxat eos vehemētē qui
nihil demutari patiūtur de veteri fabula, cū tñ ait calcea-
rij & ceruisarij hoc faciāt. Pulchrū scilicet exēplū & Eras-
mo dignū. Suos etiā fautores & adiutores adfert extol-
litq̄ plurimū, eos aut̄ qui totis viribus reluctātur suę te-
meritati, misere lacerat, quare gaudeo me de istorū Eras-
meorū grege nō esse. Forsitā me ad elū vsq̄ extulisset.
At profecto a tali nugatore laudari nolim, ne eius insa-
nię fauere videar. Hierony. em̄ Rufini laudes quondā
recusauit, ne p̄pterea hæreseos suspectus esset. Ad hec
iste reprehensor taxat oēs glossatores, q̄ eorū opera duo
aut tria loca intelligere nō poterit, & p̄pterea ad p̄e-
grinos codices conficit recurrendū esse, & tñ qd̄ nō po-
tuit intelligere ex latinis libris, nō valet etiā ex peregre-
nis, vtpote qui tandē cōficiat seu vaticinetur quis sit sen-
sus, nec certā hinc intelligētia haurire possit. Cur igitur
clamat linguas ad intelligentiā scripturæ necessarias es-
se. Nunqd̄ ingēs cōmodū est postq̄ fregis caput in eis
discendis, vel solū diuinare vel conijcere posse quis nā

sit sensus, & id quidem in paucis locis, qui ex codicibus latinis forsitan plene intelligi nequeunt. Ridiculū. Deniq; vt alia prater ea quae impudētissime loquitur, hoc vnū dicā quū reprehensus fuisset q; dixisset Hiero. nō fuisse virginē, & obiectū illi fuisset qd de se Hiero. ipse scribit, ad Eustochiū. Virginitatē non tūc efferimus, sed seruamus. Respondet Hiero. seruasse virginitatē. i. docuisse quomō sit seruāda. Seruat, inquit ille qui seruandi rationem tradit. O egregia expositio Erasmica, quis vnq; sōnauerat seruare esse seruandū tradere? Haecine est proprietates latini sermonis quā prouehere vult iste latinisator? Sed vide quid respondeat cuiādo doctōri qui Hiero. fuisse virginē hoc mō probauerat. Nemo seruatur qd nō habet, Hiero. seruat virginitatē, habet igit. Sic em̄ respondet Eras. ipse. An eunuchus seruans vxorē priācipis habet eā vxorē, aut subuleus qui seruatur sues, cōductas habet sues? O rursus egregia respōsio, imo similitudo subulco digna. Eunuchus seruans vxorē habet eam quā seruatur, nō quidē vxorē, sed personā quā seruatur. Si ei nō haberet, quō seruaret? & subulcus seruatur sues quāuis nō suas, quēadmodū & depositarius pecunias alienas. Sunt em̄ varij modi habēdi, vt tradit Arist. Deniq; anīmaduertimus Erasmicā pertinaciā. Nihil em̄ recantare nullāq; palinodiā dicere paratus est. Nō inquā velle videtur theologis credere q; hoies sint & cecutire possint in iudiciō. Addit & se suas lucubrationes submisisse iudicio ecclesiā cuius est, inquit, designare iudices sigs modus sit iudice dignus, quasi vero oporteat generalē cogere synodū pro vnus homīculi phāsmatibus dānandis, quae per se & aperte falsa esse cōstat. Cū igitur vīdeā homiē tā pertinacē ac turgidū, qui audētē imo impudenter afferit nihil erroris, vel vicij suis scriptis in se, te ab eius admonitione tēperabo. Diceret em̄ statim opinor vt itā dixit piā admonitionē rabiosa esse maledicē

tiam. Valeat igitur & aliū sui similē querat, cū quo deinceps in certamē descendat. Me em̄ pudet pigetq; vehementer cū tali sciolo & cavillatore tādū cōtendisse. Vis debet tandē quid sibi profuerit pios monitores nō solū contēpsisse, sed cōiunctis etiā lacerasse. Candide igitur lector qui pio ac grato es aio te alloquor & i calce moneo vt a nouis temeritatibus erroribus q; pudēdis abstineas & liberos hmōi erroribus respōs caueas, ne tibi ob phaleras verborū imponant, sed qd boni & aequi est confulas trita maiorū secleris effigia, sanā amplectaris doctrinā a patribus traditā, nec corū terminos vlla ex parte transgredi audeas, & demū quē ad tuā salutē conduce re queant a bonis theologis libentius securituseq; discas, praterit em̄ etas, praterit & figurā huius mundi qui in maligno positus est. Sed & hoc tibi pladeas oro me nihil in hoc vel altero libro malevolentiae seu maledicentiae causa, sed zelo dixisse. An zelus noster fuerit vbiq; discretus ipse videris. Nō enim velim te mihi quicūq; tribuere nisi quantū ipse probaui. Deniq; tibi persuadeas rursus oro, si in reprehensionibus peccatū est, nec malitia, nec ledendū aio, sed seruire, forsā nō satis circumspecto peccatum fuisse. Non em̄ mihi animus fuit quēpiā denigrare, sed veritati publicēq; vtilitati & rei Christianae patrocinari. Sed iam finem dicendi facio & ad pristina studia reuertor, a quibus plurimum inuitus euocatus sum, vt maledictus alienis responderem.

r129.

icipare, nempe successoris ius sanguinis, & iuris hereditarij quo ad diversos effectus, & personas quid pretendentes, vel in ea successione, vel ratione iurum illius, vt aduertit Costa de success. patr. & nepot. pag. 150. quælate sequitur Rauden. in respons. l. de success. Regn. Portug. a num. 150. quod & alia in eadem causa ædita auquitus in 2. volum. consil. vltim. volun. Ziletti continebantur, nunc autem in volumine consiliorum eiusdem Raudensis consil. l. & 2. quibus tertium in eadem causa nunc nouiter additum est: sequitur etiam Valasc. de

mat. quod si remitto tibi seruaturam quam mihi debes, ea non operabitur effectum liberationis, nisi quoad me tantum, & mei præiudicium, non aliorum, quibus in suo iure præiudicari, mihi vitum non fuit, imo potius ius seruitutis cōseruabitur, nisi & illi simul prædictæ remissioni consensissent. Ita & videmus in repudiatione hereditatis ab ali. 102 quo facta, ex ea enim inducitur extinctio obligationis, seu liberatio, ea ratione, vt quoad aliquos incolumis sit, & liber repudians, & in alicuius gratiam, seu fauorem, licet in sui perniciem onera

hereditaria agnoscant, ut post Bart.
in l. si de interogat. action. tradit
ingeniose Craucera consil. 1000. nu.
466. & quod liberatio si possit con
tingere respectu unius personae tan
tum, adest in terminis pacti de re
trouendendo Socius consil. 16. n.
48. vol. 4. Parec ergo manifeste ex
his, & aliis similibus, in nostro casu
nullatenus dubitari posse, ex eodē
actu liberationē & actionē cōpetē
re, respectu diuersarū personarū, &
quoad Regem donantem prædictā
bona libera remanere a iure luen
di, non autem quoad alias perso
nas, ad quas bona dicto vinculi as
serui peruenire poterant, quin ab il
lis in vim prædicti iuris, bona recu
perare possent, donatarij vel suc
cessore eiusdem.

104
adducta, adhuc ex alijs colligitur
hanc causam in hoc contractu effi
cere, ut verba non presterant libe
rationem iuris luendi, quoad om
nes, sed tantum quoad expressos
in illa. Presuppósito enim statu bo
notum antequā donatio fieret, sub
iecta erant bona iuri luendi, apud
quemcumque dominium illorum es
set, atque ideo tam successores Vice
cancellarij emptoris, quā Don loā
nes de Villalpando, & alij ad quos
dominium bonorū perueniret, sub
iecti erant huic oneri, post donatio
nem autem subsecutam, j in quo

rū fauorem est facta, immunita nā
dicebantur bona respectu Regis,
cui ius luendi antea competebat,
cum in eo translatum fuisset illud
ius, & tamen non cōtemplati in do
natione, in bonis & castis succede
bant cum prædicto onere, & sic
ut debitores obligationis remissi
rui, in vim pacti de renouando
oblata pecunia a successoribus in
dicto iure, ex eo quod Rex donans
remunare voluerit expressos in
renuntiatione, & ideo quoad ipsos
bona libera sunt, & creditores esse
dei cessione, remanentibus semper
debitoribus, non nominatis, licet
successoribus Baronū.

1 D Q V E mihi videtur aperte
deduci ex lidemq. §. si a iuncta, l.
leg. ff. mandati vbi dictus §. si a, sic
est causa accepto talis §. v. si ei liber ac
tionem legatū. vbi apparet obligatio
nem respectu defensionis esse ex
tinguam per liberationem remune
rationem, & adhuc inesse consue
re respectu principalis debitoris,
cūm aduersus eum ac si soluisset, si
defissor actionem mādari habeat:
quinimo & ille textus procedit in
fortioribus terminis, & loquitur in
simplici tantum liberatione, si vbi
nulla adiuncta verba cessionē deno
tandi, & tamen textus ob causam
remunerationis, hac specialia si si
mul cumulat. Primo enim ex duo.

bus

Es

Nu